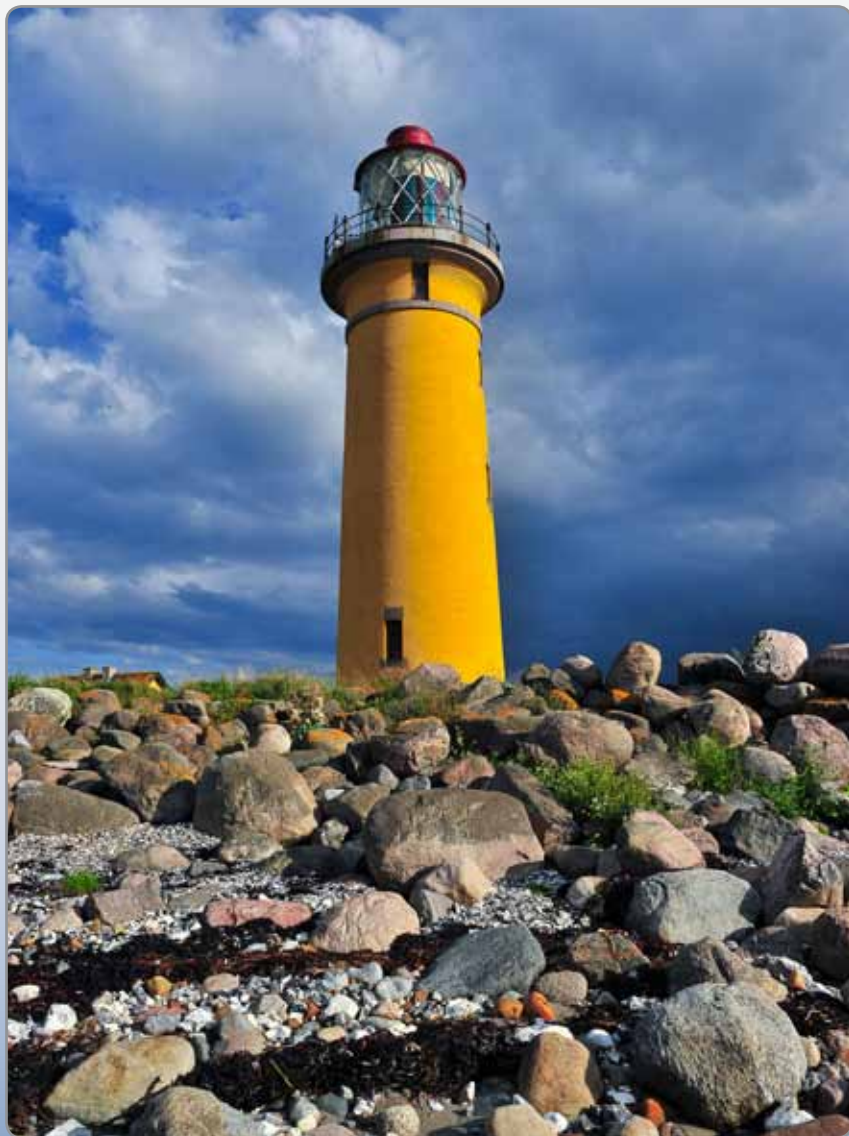

Svenska
Fyrsällskapet
www.fyr.org

Blänket

2021:2 Årg 25

Adress:

Svenska Fyrällskapet
Box 1200
131 27 Nacka Strand
Tel 08 710 3333

Hemsida: www.fyr.org

Redaktör:

Maria Elsby
Terrassvägen 3 Stockevik
451 78 Fiskebäckskil
Tel. 0523-221 39
e-post:
maria.elsby@gmail.com

Ansvarig utgivare/tf ordf.

Ulf Schloss
Alphyddevägen 8
131 35 Nacka
Tel. 0704-672473
e-post: ulf.schloss@telia.com

Nästa manusstopp:
1 maj 2021

ISSN 1404-3262

Omslagsbild:

Omö, Danmark

Foto: Magnus Rietz

Svenska
Fyrällskapet
www.fyr.org

Blänket

2021:2

Informationsskrift
för medlemmar i
Svenska Fyrällskapet.

*Författarna är själva
ansvariga för artiklarnas
innehåll och bilder.*

Bankgiro: 5401-9344
Bank: Handelsbanken
IBAN: SE30 6000 0000 0005 0942 0818
Bic/Swift-code: HANDSESS
Plusgiro: 1968420-8
Organisations nr: 802439-0216

Innehåll

Tf ordförandens tankar	4
<i>Ulf Schloss</i>	
Redaktörens ruta	5
<i>Maria Elsby</i>	
VEM ÄR JAN ÖLSÉN?	6
<i>Jan Olsén</i>	
Tre kvinnor vaktade fyren	7
<i>Leif Elsby</i>	
Association of Lighthouse Keepers - Fyrmuseum	12
<i>Keith Morton</i>	
Stora Fjäderäggs fyrplats, vapensmuggling, stormaktskrig, revolutionärer, finska motståndsmän – samt mängder av tomflaskor	16
<i>Tomas Berglund</i>	
Åstholmsudde (Iso WRG 8s 14M)	25
<i>Pia Hansson</i>	
Utlängan - en familjeangelägenhet	26
<i>Mats Carlsson-Lénart</i>	
Boktips	31
<i>Jan Hopfinger</i>	
LED-lampor får fiskefyrar att lysa vidare	32
<i>Tommy Öberg</i>	
Notiser	34, 45
Stångehuvud fyr 1890 - 1940	35
<i>Magdalena Skalegård</i>	
Årets VIPP 2021	38
Viksten - kanhända där fyrning började i Sverige	39
<i>Magnus Rietz</i>	
Muggit på muggar	40
<i>Magnus Rietz</i>	
En notis om Gustaf von Heidenstams utbildning	42
<i>Dag Eckerberg</i>	
Franska fyrfrimärken	46
<i>Ingela Örtendahl & Maria Elsby</i>	
Klubbmärken, tröjor, m.m.	48
Hur blir jag medlem i Svenska Fyrsällskapet?	49
Hur gör man för att få en artikel publicerad i Blänket?	49
Svenska Fyrsällskapet; styrelse och kommittéer	50
Medlemsavgifter för 2021	51

Tf ordförandens tankar

Den kalla och snörika vintern har nu släppt sitt grepp och man ser tecken på vårens ankomst. Tyvärr gäller det inte den tröstlösa pandemin även om en ljusning kan skönjas vid horisonten.

Jag sitter vid köksbordet i Nacka och blickar ut över farleden in till Stockholm. Normalt så här vid 18-tiden brukar man kunna se ett flertal finlandsfärjor på väg till/från Mariehamn, Åbo, Helsingfors, Tallinn eller Riga. Men så icke nu, ni vet varför. En bit österut på Nackalandet ser jag ledfyren Kungshamn, blänket kan nattetid vara svårt att observera p.g.a. en hel del bakgrundsljus men det finns där till sjöfartens båtnad. Nästa fyr i leden in mot Stockholm är den vackra fyren Blockhusudden utanför "Stora Sjötullen" på Kungl. Djurgården. Blockhusudden på sin murade stensockel togs i drift 1905, konverterades till gasdrift 1912 med en AGA-klippapparat och som första fyr i världen med en solventil. Lite kurios, när fyren konverterades till eldrift 1970 (viss osäkerhet om året råder) visade det sig att klippapparaten inte hade behövt repareras en enda gång, det enda som ersatts var det keramiska brännarhuvudet och pilotbrännaren. Den intresserade kan ju räkna ut totala antalet blixtar som genererats under alla år. Ljuskaraktären Fl(2)WRG 6s. En unik driftsäkerhet!!!!

Pandemin har även denna vår haft en negativ påverkan på Fyrsällskapets verksamhet, inga föredrag har kunnat genomföras under våren, men ha förtröstan de flesta kommer att återkomma till hösten. Förhoppningsvis kommer dock de flesta utomhusaktiviteter inkl. Internationella Fyrdagen kunna genomföras, håll utkik på hemsidan.

Styrelsen har inte heller kunnat träffas på det årliga weekendmötet vilket är mycket tråkigt då det ger möjlighet till tankeutbyte och diskussioner om sällskapets framtida verksamhet under lättsamma former utanför det agendastyrda styrelsemötet. Om pandemiläget förbättras kan kanske ett möte komma till stånd under hösten.

Liksom förra året tvingades vi hålla årsmötet virtuellt utan närvaro av personer. På valberedningens förslag kunde en ny ordförande för sällskapet väljas. Den nya ordföranden heter Jan Olsén, en närmare presentation av honom längre fram i detta nr. Vi önskar honom varmt välkommen och vi ser fram emot ett för Fyrsällskapet givande samarbete.

All relevant årsmötesdokumentation har funnits att tillgå i förra numret av Blänket samt på vår hemsida.

Det är ju 25 år sedan Fyrsällskapet bildades och hur det kan komma att firas beror helt och hållet på pandemins utveckling. Ev. firande kommer att finnas med i höstnumret, vad som är helt klart är att Jubileumsskriften kommer att skickas ut till Er alla under tidiga hösten. Rent generellt uppmanar jag alla att regelbundet gå in på hemsidan www.fyr.org där alla samt ev. tillkommande aktiviteter står att finna.

Arne Svensson, vår webbmaster under många år har avlagt sig omval och lämnat styrelsen. Arne har med sin stora kunskap och sitt lugna sätt bidragit till att våra data-system har moderniserats och utvecklats på ett utomordentligt sätt. Stort tack Arne!

Även vår revisor Lena Ardbo lämnar sitt uppdrag efter sex år. Stort tack till Dig för Dina insatser.

Till sist, sköt om Er, håll Er friska och utnyttja de möjligheter till utomhusaktiviteter (fyrbesök) som står till buds.

Nacka 2021-03-31

Ulf Schloss

Redaktörens ruta

Ja så blev det äntligen vår, åtminstone i norra delen av Götaland som jag kan överblicka. Fyrlyktan vi har på tomten har för länge sedan kommit fram ur snön och det börjar kännas lustbetonat att ge sig ut på "fyrjakt" igen.

När detta nummer av Blänket kommer ut har vi fått en ny ordförande, en efterträdare till Esbjörn som så hastigt gick bort. Jag vill ta tillfället i akt att hälsa Janne Olsén hjärtligt välkommen som ledare för en stor och välfungerande förening av fyrentusiaster. Lycka till!

Vi har länge talat om hur man skulle kunna få till ett nationellt fyrmuseum men hittills inte nått målet. ALK, den brittiska fyrföreningsmotsvarigheten, har däremot gjort det och det var en stor glädje när Keith Morton ville skriva om hur de lyckats med bedriften.

En spännande artikel har Tomas Berglund skrivit om vapensmuggling på Stora Fjäderägg. Tomas har också letat fram otaliga foton på fyrvaktare och deras familjer och på så sätt hjälpt mig med fyrförpersonalsregistret. Tack!

Leif Elsby har skrivit om något så unikt som de tre kvinnorna som under många år vaktade fyren på Knippelholmen i Göteborgs inlopp.

Mats Carlsson Lénart har tagit oss med till Utlängan och berättat fyrens historia och också låtit oss träffa de nuvarande ägarna.

Några som imponerat stort på mig är bl.a. Curmans stiftelse i Lysekil. Deras entusiasm i restaurandet av Stångehuvuds fyr och dokumentationen av fyrvaktare på fyrar i leden mellan Lysekil och Smögen är enastående.

Många ringer och frågar om allt mellan himmel och jord gällande fyrar och det är jätteroligt. Kontakten med andra medlemmar är väldigt stimulerande. Här vill jag slå ett slag för Svenska Fyrsällskapets lexikon - Fyrwiki som Leif Elsby byggt upp. Ett synnerligen omfattande lexikon där man kan finna svar på många av sina frågor. Man blir lätt fast i timmar när man väl börjar leta. Det ena leder till det andra. Du hittar det på www.fyr.org och i menyraden under "Fyrlexikon".

Jag hoppas att pandemin snart lägger sig så att Fyrsällskapets föredrag och utflykter kan återupptas.

Ha en skön vår och hör gärna av er.

Maria Elsby

DEM ÄR JAN OLSÉN?

69 år gammal som arbetat med båtar, sjö, kust och skärgård under hela mitt vuxna liv. Boendet har varit i Stockholms skärgård.

Mina arbetsgivare har varit Marinen och Sjöfartsverket. Jag har även hjälpt Sjöpolisen under många år med nautiken.

Frågor jag ägnat mig åt är navigationsutbildning och nautisk utveckling samt sjöräddning. Jag har intermittent funnits med som lärare på Sjärräddningsskolan sedan 1979. De flesta av mina uppdrag har genomförts i chefs- eller ledande position.

Det har varit mycket verksamhet ombord.

När det gäller fyrar har jag sannolikt sett majoriteten av vårt fyrbestånd på lite avstånd då jag åkt båt i alla våra farleder. När det gäller de bemannade fyrplatserna har jag besökt en stor del av dem.

Kulturhistoria har alltid varit ett stort intresse för mig. Historien gällande kust och skärgård har haft den främsta positionen. De bemannade fyrplatserna har en mycket rolig och spännande historik.

Jag har ofta hållit föredrag eller guidade turer i främst Stockholms skärgård. De flesta guidade turerna sker ifrån segelfartyget *Briggen Tre kronor*. Örn och Sälsafari, Fysafari samt guidade seglingar i ytterskärgården som innehåller allt gammalt och nytt. En jätterolig verksamhet. Jag sitter med i styrelsen för *Briggen Tre Kronor*.

Vad har jag för tankar kring Fyrsällskapet?

Det får bli "skolbänken" ett tag. Avser att ringa alla styrelsemedlemmar och förhöra mig om tankar och uppfattningar. De ledande personerna i programkommittéerna kommer också få ett samtal. Tyvärr kan vi inte träffas i dessa Coronatider. Därefter får vi snickra ihop en verksamhetsplan.

Det var allt för stunden

Bästa fyrhälsningar

Janne

Tre kvinnor vaktade fyren

Leif Elsby, text. Bilder Göteborgs Handels- och Sjöfarts-tidning, om inget annat anges.

I Göteborgs inlopp, ett par hundra meter utanför Älvsborgs fästning, ligger Knippelholmen. I kanten av farleden fanns där en röd liten stuga. Den var holmens enda bebyggelse. Där bodde och arbetade en ovanlig fyrbesättning. Den bestod av tre kvinnor.

Knippelholmen 1932. Fyrlyktan syns på gavelhörnet. Texten på skylten lyder: "Förbud vid vite att ankra i infartsrännan å Älvsborgsfjorden".

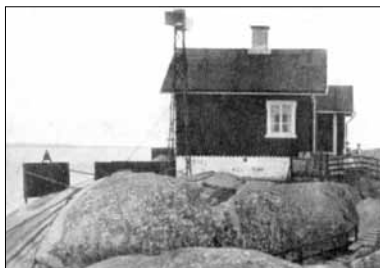
Foto: Lotsverket

En bit längre ut i inloppet låg Geveskär. Fyrarna på Geveskär och Knippelholmen hade anlagts av Göteborgs stad år 1866 respektive 1880. Efter ett antal år i stadens tjänst antogs år 1907 timmerman Edvard Samuelsson som fyrvaktare på Geveskär. Hans hulda maka Olivia antogs som hans fyrbiträde. I november 1918 flyttade familjen, nu utökad med två döttrar, till Knippelholmen som fyrvaktare. Fem veckor senare dog maken. Sedan dess sköttes fyren av änkefru Samuelsson och hennes två döttrar Karin och Elsa. De torde vara Sveriges enda, enbart kvinnliga, fyrbesättning.

Fyren

Huset på Knippelholmen var inte stort. Det bestod av ett rum och kök. I ena hörnet fanns ett utskott för själva fyren. Från rummet hade man ett magnifikt panorama över farleden som gick alldeles utanför.

Då fyren tändes år 1880 hade den en fotogenlampa med s.k. sideralspegel, vilket gav karaktären fast sken. 1908 byttes fyrapparaten till en lins med en två-veckars fotogenlampa. Fyrkaraktären klippsken skapades av en s.k. Lindbergs rotator. Den drevs runt av värmen från lampan liksom propellern på julens ängla-

Den lilla stugan på Knippelholmen hade bara 1 rum och kök där familjen som efter det att fyrvaktare Edvard Samuelsson avlidit bestod av änkan och de två döttrarna.

På bilden ser man nautofonen som fanns på fyrplatsen.

Foton: Expressen och Idun

spel. Två skärmar ömsom släppte fram ljuset, ömsom stängde för. Dessutom fick fyren färgade sektorer. Så såg det ut när Samuelssons kom till Knippelholmen.

Hörnet för fyren försågs med små elektriska element. Deras primära funktion var att hålla fönstren fria från imma och is. Under vakten av fyren behövde man nu inte gå utomhus. Före elementens tid kunde under värsta vinteroväder

det ibland hända att det byggdes upp snö och is på rutorna. De färgade sektorerna blev då vitaktiga. Det var inte så bra för de sjöfararande! Då fick man helt sonika ta på sig varma kläder, gå ut och skrapa rutorna rena.

Nautofonen

Ibland blev det dimma. Bliket från fyren gav då ingen ledning. Vad som i stället kunde varna och leda var ljud. 1929 infördes därför mistignal på Knippelholmen. Med kabeln fick man samtidigt telefon. Det gjorde det förmodligen lättare att stå ut med oväsendet.

Till Böttö, ytterligare en fyrplats men längre ut i Göteborgs inlopp, drogs el- och telefonkabel. Från Böttö fortsatte kabeln till Geveskär för att sedan fortsätta till Knippelholmen. Alla tre fyrplatserna begåvades med den tidens förnämligaste anordning för mistignal: Nautofon. Den drevs med tidens nya påfund: elektricitet. Böttö blev centralpunkten. Härifrån startades och stoppades Nautofonerna på Geveskär och Knippelholmen. Men för att göra det måste man på Böttö få veta, om och när, det rådde dimma var. Lösningen blev telefon mellan de tre fyrplatserna. Visserligen lokaltelefon. Men ändå. Någon anslutning till rikstelefon hade man alltså inte på Knippelholmen.

Fyrlyktan putas av ena dottern medan mor och syster tittar på.

Vid brunnen har några träd fått fäste. Till vänster om fyrhuset står Nautofonen.

Men Böttö kunde möjligen reläa vissa samtal. Vid sjukdom eller eventuella olycksfall hade naturligtvis lokaltelefonen en stor betydelse.

Man förde journal över det mesta. Enligt anteckningarna varade den längsta "tutperioden" i sextiofem timmar och fyrtiofem minuter. Det var en dag i mars 1933 som dimman kom en fredagsmorgon klockan 06.02 och inte lättade förrän 23.47 på söndag kväll. Fru Samuelsson på Knippelholmen mindes att det var skönt och vilsamt, när tutandet slutade den gången.

Isolering

Annars var livet lugnt. Mycket flöt på enligt rutin. Man hade sina sysslor. Man hade sina handarbeten. Och så läste man högt ur de böcker man lyckats få tag på. Trots närheten till staden kunde livet på en fyrplats ändå kännas isolerat. På sommaren hände det att man fick besök av släktingar eller vänner, men på vintern blev det sällan sådana avbrott. En stor förändring kom 1926 med rundradion.

Och med mistsignalen tre år senare kom telefonen.

Ibland på sommaren hade man inte landförbindelse på ett par veckors tid. Vid ostlig vind kunde nämligen vattnet vara så lågt att transportbåten inte kunde komma intill.

Men isvintrarna var värst. År 1923 kom man inte iland på hela sex veckor. I skafferiet tog det ena efter det andra slut och ändå hade man bunkrat upp för rätt lång tid. Men vem hade kunnat tro att man skulle bli sittande där i en och en halv månad? Men svälta behövde man inte. Potatis och saltat kött hade man lagt på lager för månader framåt. Mjöl också, men det värsta var att jästen tog slut. Till sist bakade man matbröd på torrjäst. Det blev inte lika gott men det var tur att den reserven fanns, mindes fru Samuelsson.

Ingen tänkte tydligen på att de tre på Knippelholmen fanns där. De stod de sista veckorna och vinkade och hojtade åt alla båtar som gick genom rännen. Men ingen såg, och ingen hörde, dem.

Vingalotsarna fick till slut se dem en dag. De begrep att allt inte stod rätt till och de såg till så att fyrfolket fick provianterat.

Nyheter

Tidningar och post fick fyrfolket då man gjorde provianteringsresan till Göteborg. Men Knippelholmen hade ingen egen postadress. Alla brev adresserades till handlaren på Vallgatan. Där samlades de på hög.

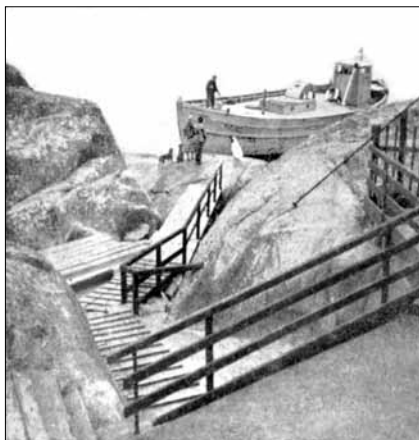
Tidningarna blev två veckor gamla när man hämtade ut dem. Men det gjorde inget. Man läste dem i alla fall, dag för dag. Fru Samuelsson ansåg att nyheterna hemma och ute i världen, de skulle man följa med i, även om man hört dem tidigare i radion.

Proviantering

Före telefonens tid var det enda sättet att påkalla uppmärksamhet att hissa flaggan. Från Elfsborgs fästning såg man då att något var på tok. Då försökte fästningens båt att lägga till vid någon av sina turer.

Då man ville in till Göteborg för att proviantera kom flaggan också till användning. En av fästningens befälhavare hade en gång gjort ett besök på holmen. Då såg han vilket besvär kvinnorna hade med resorna ut och in. Han lovade att fästningens båt skulle hjälpa till med transporten. Man hade ingen skyldighet till det, men så blev det. Det var en förmån som uppskattades mycket av fyrfolket.

På vintrarna spanade man efter isbrytaren. När den tidigt på morgonen gick på uppdrag gick någon av dottrarna ut på isen till rännan och mötte. Där togs hon ombord och fick sedan följa med på dagens brytande med isen. En provianteringsresa kunde på så sätt ta en hel dag.

Här sticker transportbåten in fören för att lämna av varor.

Omgivningar

Knippelholmen var inte särskilt stor, knappt som en fotbollsplan, det mesta var klippor och berg. Då man passerade i rännan fick man intrycket av att holmen vara kal. Men i skrevorna växte lite av varje, till och med träd. Men träd i skärgården blir inte höga. Blåsten knäcker toppskotten. Om somrarna spred kvanne sin kryddiga doft över holmen, och i sandstranden mot nordväst hade bolmört slagit rot. Dessutom fanns krypvide och skörbjuggsört. Skyddat för den värsta vinden hade man byggt en inhägnad kryddträdgård.

Fyrfolkets kryddträdgård och lusthus.

Då man gick runt på holmen var man ofta inte ensam. Där fanns nämligen hundar, ofta två stövare och en setter. Hundarna bodde där då det inte var säsong för jakt. Då jägarna hämtade dem rusade de raka vägen till båtarna och hoppade ombord, ylande och "taggade" för sina uppdrag.

Mot Älvsborgs fästning låg holmens brygga och slip där ekan drogs upp.

Slipen

Mot öster låg slipen och på den fanns fyrplatsens eka surrad över vintern. Slipen gjorde inte tjänst bara då. Den behövdes om sommaren också. Knippelholmen saknade nämligen hamn. Den lilla brygga som fanns där lämnade inte mycket skydd, och det säkraste var att ha båten uppdragen på slipen när det blåste. Under sommaren var ekan ständigt i farten. Då fiskade man och åt färsk fisk nästan varje dag

Och sedan

Nya tider gav nya förutsättningar. En nybyggd, obemannad fyr, ett torn i betong och med elektriskt ljus, stod nu färdigt. Den behövde inte bemanning och ersatte den gamla.

I november 1947 avgick den då 84-åriga fru Olivia Samuelsson efter 40 år i samhällets tjänst i detta så betydelsefulla yrke. På Knippelholmen hade

hon och döttrarna då varit fyrvaktare i 29 år och ensamma uppehållit tjänsten, sedan Olivias man hade avlidit. När arbetet som fyrvaktare nu var slut flyttade Olivia och döttrarna in till staden, dit de längtat efter ett långt yrkesliv.

Fyren på Knippelholmen var nu avbemannad. Fyr- och boningshuset monterades ner och försvann från holmen, som då åter stod obebyggd. Men den automatiserade fyren i betong kom i sin tur att ersättas - och det av en annan fyr i betong - och som i sin tur år 2004 ersattes av en kantmarkering, en lysande skärm, i den då nya farleden in till Göteborg.

Källor bl.a.: Göteborgs Handels- och Sjöfarts-tidning, Expressen och Idun.

Bonusmaterial

Historik och bemanning

Knippelholmen har som fyrplats ingen gammal historia. År 1841 tändes Vinga, Böttö och Buskär. 1859 tändes fyren på Älvsborgs fästning. 1866 tändes Geveskär. 1880 tändes Knippelholmen och Carnegiefyrarna, som då var två stycken. De ersatte fyren på Älvsborg, som då revs.

Förste fyrvaktare på Knippelholmen var H. Helgesson, som skött älvsborgsfyren sedan den byggdes 1859. Samtidigt var han kronoskeppare och hade bl.a. hand om fångtransporterna till och från fästningen. Han dog 1885. Då hade det blivit kutym att fyrvaktarplatserna vid Göteborgs fyrar skulle besättas av en uttjänt sjökaptän eller styrman, och efter honom har de tjänstgörande varit sjökaptänerna Edv. Malmelin till 1892, A. F. Noring till 1903 och O. J. Andersson till 1918. Då bröts traditionen genom att timmermannen E. L. Samuelsson fick platsen.

Association of Lighthouse Keepers – Fyrmuseum

Keith Morton, ALK, UK (Översättning: Maria Elsby)

Association of Lighthouse Keepers (ALK) startades 1988, föranlett av vetskapen om den framtida automatiseringen av fyrarna och det då nödvändiga avskedandet av fyrvaktare och därmed totalförlusten av ett sätt att leva som funnits i hundratals år.

Huvudsyftet med ALK var att dokumentera denna speciella livsstil för kommande generationer.

Ursprungligen var ALK enbart öppet för verksamma eller pensionerade fyrvaktare. Föreningen öppnades emellertid snart för alla och en var med fyrintresse.

Skriftliga dokument och fyrföremål, som annars skulle ha förstörts som en del av automatiseringsprogrammet, sparades och katalogiserades för att sörja för att man fick en insyn i fyrvaktarnas levnadsförhållanden. Gradvis utvidgades ALK och 2002 beslöts att man formellt skulle omdefiniera föreningens syfte. Detta gjordes i en skrivelse som presenterades för godkännande vid AGM 2002. Skrivelsen var omfattande, men två huvudpunkter dominerade, att arkivet med skrifter avseende fyrarnas vaktande och föremål från fyrarna skulle

tillgängliggöras för alla medlemmar i ALK och också för allmänheten.

I en ideal värld skulle en särskild byggnad konstruerats med tillgång både till arkiv och föremål. Emellertid skulle en sådan byggnad blivit mycket dyr och helt klart något som ALK inte hade råd med.

ALK började leta efter ett ställe att hyra, men det största problemet, om man bortser från likvida medel, var att bestämma var ett fyrmuseum skulle placeras. Om det låg för isolerat skulle ingen besöka det. Det behövdes något publikdragande vid sidan av ALK för att få allmänheten att komma till fyrmuseet. Uppgiften var ganska skrämmande och till att börja med gjordes inga framsteg. Då jag vid denna tidpunkt var sekreterare i föreningen fanns alltid önskemålet i mina tankar.

Alltefter som tiden gick så gick de två huvudsyftena skilda vägar. Det största bekymret var arkivet som till övervägande delen bestod av pappersbaserat material och som var mycket ömtåligt. För tillfället förvarades mycket av materialet i arkivariens hus, men till

slut hittade man en säker förvaringslokal som var väl skyddad för brand och fukt. Fastän denna förvaringsplats var säker så hade enbart arkivarien tillgång till arkivet och t.o.m. han var tvungen att avtala tid för att hämta ut en box med papper. Resultatet av det hela blev att arkivarien ändå kom att förvara en stor mängd material i sitt hem för att ha snabb tillgång till det när han skulle besvara frågor från medlemmar och därmed var materialet fortfarande sårbart.

Om man återvänder till fyrföremålen. Dessa, som då förvarades hos medlemmar utspridda över hela Storbritannien, var mindre sårbara, men åter igen så fanns det ingen möjlighet för medlemmar eller allmänheten att se dem.

En följd effekt av automatiseringen var att olika förvaringsdepåer runt om i landet, där fyrvaktare tidigare samlades inför nästa tjänstgöring på en fyr, stängdes.

En sådan depå var Penzance i Cornwall där Trinity House samlade ihop många föremål av överbliven fyrtrust-

ning och öppnade ett museum. Entrén till museet var gratis och frivilliga krafter guidade. Emellertid kunde Trinity House i slutet av 2004 inte längre täcka kostnaderna och stängde museet.

Året efter erbjöd Trinity House en del av fyrföremålen att visas i Hurst Castle beläget i Hurst Point, där det fanns utrymme i slottets kasematter i flyglarna där det en gång i tiden hade stått stora kanoner. Ledningen för Hurst Castle nappade på idén eftersom den skulle medföra att det skulle finnas något annat som drog besökare till själva slottet utan att det medförde kostnader om bara ett formellt lånedokument upprättades.

En kasematt iordningställdes och invigdes av Deputy Master för Trinity House. Senare blev fler föremål tillgängliga och det var då ALK och en annan ideell organisation, "Friends of Hurst Castle" förenade sina krafter för att iordningställa en andra kasematt. Juli 2006 är den tidpunkt då ALK Lighthouse Museum blev en realitet sedan slottsledningen, efter att ha sett

vad ALK kunde åstadkomma, tillät utnyttjandet av ännu en kasematt i bortre änden av slottets västra flygel.

Användandet av kasematten var gratis för ALK bortsett från kostnaden för det nödvändiga materialet för att bygga visningsmontrarna. Vinsten ur slottsledningens synpunkt var att ALK Lighthouse Museum skulle öka antalet besökare till slottet.

Varje måndag under ett helt år arbetade ett litet team av ALK-medlemmar för att förbereda museets första ALK-rum. ALK var verkligen förtjusta över att ha fått ett fyrmuseum helt gratis bortsett från materialkostnader och fri-

villiga krafters insatser. I början av 2009 var det första rummet i ALK Lighthouse Museum färdigt och formellt invigt.

Vi hade fler fyrföremål att visa och så upprepades proceduren och ett andra rum öppnades 2013. Vi trodde då att arbetet var slutfört. Emellertid erbjöd Trinity House ALK att låna den nu överblivna stora lanterninen från Nab Tower på östra delen av Isle of Wight – det var ett erbjudande som vi bara inte kunde låta bli att anta! Så vi satte fart igen, men denna gång behövde vi förutom volontärer också en hel del pengar för att få ihop det hela. ALK som förening kunde inte få fram de medel som krävdes så det lokala ALK-teamet satte igång en egen insamling, som en del av denna letade man efter sponsorer till de dyraste föremålen såsom glas till lanterninfönstren – vi fick faktiskt ihop c:a £3000 på det sättet. Projektet avslutades under 2020.

Om vi ser tillbaka så har ALK varit mycket lyckligt lottat som har fått använda delar av Hurst Castle till sitt fyrmuseum. Det man behöver för att kun-

na bilda ett fyrmuseum är för det första och det väsentligaste, att hitta en plats för museet och det skall om möjligt vara en plats där museet kan ge en intäkt till den verksamhet som redan finns där så att kostnaden för lokal och skötsel minimeras. Den andra synpunkten är att den ideala placeringen av museet är en

plats där en helt annan verksamhet än fyrmuseets egen lockar besökare. I Hurst Castle tillgodoses den senare punkten eftersom folk i allmänhet alltid gillar att besöka slott och när de kommer dit så finner de ett fyrmuseum och en fyr som den som så önskar kan klättra upp i.

Stora Fjäderäggs fyrplats, vapensmuggling, stormaktskrig, revolutionärer, finska motståndsmän – samt mängder av tomflaskor.

Tomas Berglund
Ägare till Stora Fjäderägg Fyr

Stora Fjäderäggs fyrplats före 1914

Foto: Lotsverket (bilden är beskuren)

Under våren 2020 öppnade Kungliga biblioteket upp sitt tidningsarkiv på nätet för allmänheten. Självt passar jag då på att leta efter gamla tidningsartiklar om förlisningar, sälfångst och fyrvaktare som rör Stora Fjäderägg. Jag hittade en hel del spännande händelser; förlisningar med både tragiska och lyckosamma utgångar, säljägare fastfrusna i ett isflak som åker fram och tillbaka över Kvarken. En artikel i DN från 1944 berättar om när Fyrvaktare Wikander fångar en säl med händerna. En annan om finska desertörer som anländer till ön samma år.

Men det som verkligen väcker mitt intresse är när jag läser om något som kallas "Grafton-affären", en skeppsbruten motståndsmän och smuggelvapen som förvaras på fyrplatsen. Vad handlar detta om? Artikelförfattaren refererar till en bok skriven av K.G. Olin och jag lånar förstärkt genast en kopia från Stadsbiblioteket.

I artikeln, som är från 1990-talet, väcker man också idén om att hedra fyrmästaren Johan Pettersson med en pla-

kett på fyren (om den nu skulle finnas kvar). Detta som tack för dennes hjälp i den finska motståndskampen mot Ryssland. Någon sådan skylt har ännu inte anlant.

Flyende polischef

En mörk januarikväll 1904 möter dåvarande fyrvaktaren Johan "Janne" Pettersson en blöt och genomfrusen man som kommer upp från havet till husen

Gustaf Adolf Ramstedt, polischef och brandmästare från Jakobstad.

Foto ur boken Graftonaffären

på Stora Fjäderägg. Denne visar sig vara polischef Gustaf Adolf Ramstedt från Jakobstad som är på flykt undan ryska gendarmer. Dessa hotar med arrestering för omstörtande verksamhet mot den ryska staten. Ramstedt har därför beslutat sig för att fly över till den svenska sidan och säkerheten.

Han lånar en segelbåt från fiskeläget Fäboda för sin flykt. Färden går först till en närliggande ö för övernattnig. Dagen efter fortsätter färden mot Sverige. Seglatsen går utan problem fram till skymningen då båten råkar ut för ett haveri. Masten hoppar ur sitt håll och faller i vattnet. Innan han hinner få upp den har både segel och mastfotshål frusit till is.

Stora Fjäderägg ett räddande ljus

Han får då syn på en blinkande ljuspunkt i fjärran och börjar ro mot det som visar sig vara vara fyrens ljussken på Stora Fjäderägg. När han närmar sig stran-

den stöter han oturligt emot klippor och båten kantrar. Han blir tvungen att vada iland i armhålsdjupt iskallt vatten.

Den nu helt genomfrusne Ramstedt tas om hand av en över sin oväntade besökare förvånad fyrvaktare. Johan Pettersson och hans fru Anna Greta låter honom värma upp sig i sin fyrmästarbostad. Ramstedt var då väldigt illa därän och i det närmaste frusen till is. Pettersson ska senare ha sagt att han mest tog in honom för att tina upp honom så han skulle få av de fina stövlarna!

Nu repar sig dock Ramstedt och vi får tro att det under vistelsen på fyrplatsen växer fram en stark vänskap dem emellan. Denna vänskap gör att vinden på fyrmästarbostaden senare blir till en vapendepå för de finska motståndsmännen. Vapen som 1905 är tänkta att starta en rysk revolution med. Att sympatierna från Pettersson säkert var hos finnarna och inte Ryssland gjorde kanske att han lät sig bli delaktig i "Grafton-affären".

Fyrmästare Johan Pettersson och hans hustru Anna Greta.

Foto: Familjen Janzén

Bakgrunden till smuglingen

Bakgrunden till den smugling av vapen, ammunition och sprängmedel som senare kommer gå under namnet "Graftonaffären" är att Finland, som stått under kejslerligt ryskt styre sedan 1809, har fått sköta sig själva som en autonom delrepublik. Men mot slutet av 1800-talet startar dock stormakten Ryssland arbetet med att förryska Finland. Bland annat tvingar man finska rekryter att göra värnplikten i den ryska armén, ryska blir obligatoriskt i skolorna och ryssar placeras på betydande poster inom offentlig förvaltning. Detta gör att en motståndsrörelse växer fram.

Många planer på attentat och lönnmord planeras av motståndsmännen, men inga planer är så storslagna som de som börjar ta form 1904. Under en festlighet i Stockholm med en grupp utvisade exilfinländare tar planeringen fart. Japan och Ryssland är då i krig med varandra och motståndsmännen tänker att man ska liera sig med japanerna då man har en gemensam fiende.

Konni Zilliacus, en av ledarna för motståndsmännen, tar kontakt med den japanske militärattachén Motojiro Akashi på Japans stockholmsambassad. Akashi är egentligen chef för det japanska spionaget och ansvarig för kontakterna med de ryska revolutionärerna. De två kommer så småningom fram till planen att man ska beväpna de ryska revolutionära grupperna för att dessa ska få fart på sin revolution.

Japan ser fördelarna med ett av tvåfrontskrig försvagat Ryssland och motståndsmännen tänker att man i samband med revolutionen själva kan frigöra sig. Finansieringen till projektet ordnas via Akashi och Japan. Man köper upp 15000 omoderna vetterligevär som blivit över då schweiziska armén

Japans militärattachén Motojiro Akashi.
Foto ur boken Graftonaffären

moderniserat, 2500 revolverar av märket Webley, ammunition till dessa, samt tre ton sprängämnen. Allt anländer lastat på åtta järnvägsvagnar. För att vilseleda eventuella ryska spioner sprider man ut ryktet att dessa vapen ska till Norge och unionsmotståndarna.

Införskaffande av fartyg och påmönstring av besättning

I London köper man den 158 fot långa ångaren "John Grafton" samt två mindre följefartyg, "Cecil" och ångjakten "Cysne", vilka kommer att segla under amerikansk flagg.

Affären förmedlas genom vinhandlaren Dickenson som själv är socialistrevolutionär och därför inte vill ha någon ersättning för detta. Konni Zilliacus beslutar sig då för att gynna dennes affärsrörelse genom att köpa stora mängder vin och whisky som kompensation, flaskor som sedan lastas ombord på båtarna.

Ångaren "John Grafton" inköpt för vapensmugglingen.

Foto ur boken Graftonaffären

Man kan kanske säga att det är redan här som projektet börjar gå tokigt. Speciellt står man värvat besättningen på hamnkrogen. Dessa är letter som rymmer från sitt fartyg mot bättre betalning och för spänningen med de finska motståndsmännen och deras smuggelaffär. Besättningarna på fartygen består även av finländare som är engagerade i motståndet, svenskar, engelsmän, estländare och kinesiska kokkar.

Med på "Cecil" följer den som officiellt står som ägare av båten, Mrs Hull. Hon är en amerikansk miljonärsänka som uppges vara sinnad för äventyrligheter; ju farligare desto bättre! Officiellt ska sällskapet åka på en turistresa runt Östersjön. Som kapten har man anlitat engelsmannen Willis som tidigare gjort sig känd som vapensmugglare i Sydamerika, men som slutat med dessa resor efter att myndigheterna satt ett pris på 10000 dollar på hans huvud och Willis därefter inte längre vågar lita på sin egen besättning.

Liggande vid kaj i England får "Cysne" från början den finske motståndsmannen Mischa Schaumann som kapten. Man säger att ågaren till det fartyget

är en stenrik amerikan, men i verkligheten är det en anspråkslös norsk-amerikansk snickarmästare vid namn Märten. Dessa två har flaskan som gemensamt intresse, vilket kommer att äventyra hela företaget.

En kväll och natt efter att ha druckit in på småtimmarna beslutar sig norrmannen för att ta ett morgondopp med kläderna på. Detta resulterar i att polisen kommer ombord. En annan gång tar Schaumann med sig damsällskapet som han träffat på en krogrunda för att visa upp sin fina yacht och ta en liten tur, vilket slutar med att "Cysne" kör rakt in i kajen.

Brittiska tullmyndigheten ingriper

Myndigheterna har nu fått upp ögonen på båten. Dom tre maskingevär samt ammunition som fanns gömda ombord beslagtogs av brittiska tullinspektörer och fartyget ankras upp ute i hamnbassängen med en brittisk marinsoldat som vakt dygnet runt. Eftersom fartyget har amerikanskt flagg leder det till internationella komplikationer. Efter diplomatiska förhandlingar med Amerika går engelsmän-

Ett av de 15.000 omoderna Vetterli-gevär som inköptes från schweiziska armén.

nen med på att glömma hela saken och frige fartyget. Maskingevären får man dock inte tillbaka.

Konni Zilliacus, som deltagit i förhandlingarna, återvänder till London bara för att genast få besök av Mischa och Märten. Dessa hade efter att fartyget frisläppts och att avfärden var på gång, beslutat sig för att detta måste firas. Ett firande som avslutas med att de båda tar sig ett dopp i havet och någon passar på att ta skeppskassan från deras på stranden kvarlämnade kläder. Efter bannor får duon nya pengar och lägger sedan ut från kaj för att segla in mot Östersjön.

Vid tyska kusten kommer tullare ombord för inspektion. Dessa blir frikostigt bjudna på champagne av vilket även Mischa och Märten låter sig smaka. De fortsätter dricka frikostigt och rejält berusade fortsätter kaptensparet färden i skymningen.

Hjälpfartygens äventyrliga färd

Utan lots eller ordentliga sjökort ränner "Cysne" upp på en sandbank och fastnar. En tysk bogserbåt tillkallas för att dra loss henne, vilken tar rejält betalt för arbetet. Nu börjar tidningar skriva om fartyget. Nya order om att segla till en mindre hamn utanför Köpenhamn kommer från Konni. Detta för att minska in-tresset kring båten.

Konni anländer till "Cysne" bara för att få se en stor folksamling på kajen och underlig gramfonmusik hörs ljudligt. Det är den kinesiske kocken som spelar skivor från sitt hemland och i salongen hittar han de båda kaptenerna mer eller

2.500 revolverar av typ Webley, ammunition och sprängmedel inköptes också.

mindre medvetlösa bland alla tomflas-kor. Nu har allt förtroende försvunnit om att dessa två ska klara av resan. Man lurar i dem båda att de blivit avslöjade av ryska agenter och skickar därför de två till Oslo där duon kan få fortsätta sitt drickande.

Ombord på det andra hjälpfartyget, "Cecil", går heller inte allt som planerat. Där har besättningen mer eller mindre gjort myteri och låst in kapten Willis i sin hytt efter att denne nekat mannarna landpermission. Ett par av besättningen hamnar i finkan efter den kvällen och när de övriga, fortfarande onyktra, mannarna får en moralpredikan av kaptenen rinner sinnet på. Kaptenen hotas med kniven om han inte slutar lägga sig i deras privata angelägenheter.

Man kastar till slut loss efter att Willis löst ut männen från arresten och sätter kurs mot Köpenhamn för att där invänta ångaren "John Grafton". Där fortsätter problemen då besättningen druckna en dag klagar på den kinesiske kockens matlagning. Kocken brusar upp och svänger sin kötttyxa för att slå in skallen på personerna som klagat. Det blir startskottet på ett jätteslagsmål som får en stor publik på kajen.

Konni känner sig då manad att skicka hem de värsta bråkmakarna. Även Kapten Willis verkar ha fått nog och lämnar över det yttersta befälet till finnen Nylander som själv har varit sjöman, men Willis stannar ändå kvar ombord.

Problem på ångaren "John Grafton"

I slutet av juli, efter en två veckor lång väntan i Engelska kanalen, lastas äntligen vapnen ombord på "John Grafton" som nu fått namnet "Luna" målat över sitt gamla. Hon börjar sedan sin resa mot Finska viken där en del av lasten ska lossas.

Problem dyker upp även på denna båt. Konserverna som finns är av så dålig kvalitet att maten endast går ner tillsammans med brännvin, vilket då generöst delas ut till besättningen. Den lettiske kaptenen Janis Strautmanis måste också avvärja ett mindre myteriförsök som uppstår när fartyget kommer in i Finska viken och besättningen börjar få kalla fötter kring uppdraget. Det lugnar ner sig efter att den besättningsman som var beväpnad med en revolver och som denne viftat med och krävt att bli satt iland, blivit avväpnad.

Färden går vidare till ön Lilla Tytärskär där en pråm ska möta upp och föra en del av vapnen till St Petersburg och socialistrevolutionärerna. Någon pråm dyker nu inte upp och med den nervösa stämning som råder ombord beslutas att återvända till Köpenhamn. Varför ingen dök upp på mötesplatsen berodde dels på att några av dem som skulle organisera omlastningen blivit arusterade, dels att de som tar över missar deadline för vapenlasten.

Ändrad destination

Tillbaka i Köpenhamns frihamn får Strautmanis lämna ifrån sig befälet till den finländske motståndsmannen Erik Saxén. Nu ändras planerna så att man istället ska lossa lasten i Kemi och Jakobstad. Ångaren anländer till Kemi skärgård med en ganska luggsliten besättning som nu plågas av både ohyra och hunger. Ansvarige kaptenen har fått nog av äventyret och lämnar åter över ansvaret till Nylander.

Man lossar en del av vapenlasten på en liten kal holme som heter Möylynkari och ligger utanför trafikerade farleder. En del vapen förs iland på en mindre bogserbåt för vidare transport till Kemi-bolagens tomma lager och några av lådorna med gevär sänks i vattnet för att hämtas senare. Dom sänkta lådorna hittas och bärgas senare av myndigheterna.

En avstickare till Sverige

Nu är det dags att sätta kurs mot nästa ställe av ytterligare tre där vapen ska lossas. Då det ännu är några dagar kvar tills överenskommen tid att anlända till Jakobstad, sätter man kurs mot den svenska sidan, där man får en trevlig seglats i fint höstväder. Besättningen roar sig med prickskytte med gevären och använder knoppen på förmasten som måltavla. Tydligt är det duktiga skyttar då knoppen blir helt bortskjutet. Den nye befälhavaren förbjuder dock att man siktar på mäsarna som följer fartyget då det betyder otur att döda dessa fåglar, enligt sjömansskrock. Kanske hade man redan hunnit träffa några fåglar då skeppet är på väg mot ett olyckligt slut?

Mot finska kusten och Jakobstad

"John Grafton" stävar nu in mot den finska kusten och farvattnen utanför Jakobstad på det överenskomna datumet 6 september. Man anländer sent på eftermiddagen, men i skymningen syns inga av de på förhand överenskomna ljussignalerna som ska leda fartyget rätt. Kaptен Nylander beslutar ändå att man försiktigt ska fortsätta till den överenskomna mötesplatsen. Ångaren går nu med låg fart och med alla ljus ombord släckta in bland öarna. Man anländer utan missöden och efter att ha släppt ankare så dyker de som skulle ansvarat för signalerna upp med ursäkten att man

haft problem med motorerna. Som välkomstgåva har man med sig några korgar fyllda med ölflaskor så misstaget med lamporna är snart glömt.

Vid midnatt börjar man lossa delar av lasten på de få båtar som kommit. Tydligt har det blivit ett missförstånd om vilket datum som ångaren ska anlända och många av båtarna som skulle vara med tror att det ska ske dagen efter.

Man har nu ändå lossat ett drygt tusental gevär på båtarna som dykt upp. Det börjar dagas och det blir hög tid att lätta ankare för att undvika den tullkryssare som enligt ryktet ska finnas i närheten. Man får även höra att nästa plats man tänkt åka till, Munsala, inte längre är säker. Istället tänker man ut en ny plan, att segla till en ö i den åländska skärgården för att där i lugn och ro lossa alla vapen, gömma dem i en tom lada som en av besättningen känner till, för att sedan hämta i omgångar.

Grundkänning

Man startar upp maskineriet, vänder fartyget och sätter i sakta mak kurs mot öppet hav. Men efter bara cirka 15 minuter gör man en för stor sväng, fartyget hamnar ur kurs, ränner upp på ett grund där det fastnar. Vid en snabb inspektion visar det sig dock att inga hål uppstått i skrovet. Kapten Nylander ber därför maskinisten att få upp trycket i pannorna i ett försök att få fartyget loss. Man lodar djupet och tänker ut hur man ska styra loss och fartyget börjar röra sig framåt.

Kaptenen hinner precis tänka att man klarar sig då hon ånyo fastnar. Denna gång så illa att hål uppstår i skrovet och hon börjar fyllas med vatten. Man beslutar sig för att lämna skeppet då man befärad att hon ska kantra och glida av grundet. En av livbåtarna sjösätts, vilken nästan genast vattenfylles och sjun-

ker. De andra två livbåtarna är i bättre skick och besättningen kan ro bort från "John Grafton". Man samlas på stranden med ägodelarna som man fått med sig.

Efter ett tag tar man sig åter ombord då hon verkar stå stadigt på botten. I maskinrummet når nu vattnet ångpannan och elden slocknar. Skeppet blir obrukbart! Man inser också att man inte kan få upp någon större mängd vapen ur lastrummet utan hjälp av ångvinscharna och har endast de små livbåtarna att frakta iland lasten med. Man lyckas få iland ett hundratal vapen innan man ger upp.

En flyktig plan – att locka till sig den tullkryssare som finns i närheten för att med vapnen kapa den och använda till den fortsatta vapentransporten – smids, men denna plan ses som för äventyrlig.

Men om nu inte motståndsmännen får vapnen ska inte heller ryssarna få dem och man kommer fram till att det bästa är att spränga båten och dess last. Sagt och gjort så börjar Nylander aptera stubintråd till minorna och sprängmedlet som finns i lasten.

Mot Sverige och Stora Fjäderägg

Ramstedt har anlänt med två små segelbåtar, "Haze" och "Mikasa", för att föra besättningen i säkerhet och för att få med sig så mycket vapen man kan. Ramstedt, som nu känner och litat på fyrmästare Johan Pettersson på Stora

Vraket efter "John Grafton"

Foto ur boken Graftonaffären

"Haze" en av segelbåtarna som användes.
Foto ur boken Graftonaffären

Fjäderägg, beslutar att man ska segla över till Sverige för att där lämna av den lettiska besättningen och sedan fortsätta till Stora Fjäderägg för att gömma vapnen som man fått med sig.

Nyländer tänder på stubinen och efter tio minuter ser man på avstånd ett stort svampmoln stiga till himlen med en smäll som ska ha hörts fem mil.

Färden över Kvarken blir vådlig i blåsig väder med höga vågor och båtarna kommer ifrån varandra. "Haze" hamnar i Kallvikens hamn utanför Lövvånger och "Mikasa" i Ratan. Där får den utländska besättningen lämna, men då det inte längre finns pengar kvar till lönerna får man istället ta med sig så många revolverar som man kan bära som ersättning.

Fyrmästarvinden en smuggelgömma

Först att anlända till Stora Fjäderägg är "Mikasa", där Ramstedt blir hjärtligt välkomnad av vännen Pettersson som också går med på finnarnas planer. Vapnen lastas av och bärs upp på vinden till fyrmästarbostaden. Man spenderar natten på fyrplatsen i väntan på den andra båten. Dagen efter har den ännu inte kommit

så man beslutar sig på eftermiddagen för att avsegla till Finland. Bara någon timme senare kommer ändå "Haze" och även de blir väl omhändertagna av fyrmästarefamiljen och tillbringar natten på ön för att dagen därpå gömma sin last och sedan resa vidare.

Vrakplundring

Utanför Kallskär har lokalborna tagit sig ut till vraket efter "John Grafton" för att bärga så mycket som möjligt innan ryska myndigheter kommer. Vraket sticker delvis upp ovanför vattenytan och från akterskeppet kan man med lätthet fiska upp ammunitionslådor. Även många av lådorna med vapen har klarat sig och blir bärgade. Nu anländer ryska gendarmer och sätter stopp för finnarnas bärgning och organiserar själv dykningar efter vapenlasten. Då den ryska bärgningen sker på dagen återvänder finnarna på natten med egentillverkade störor med borrar i ändan för att fiska upp trälådor med gevär.

Myndigheterna förvarar vapnen som man får upp i en lagerlokal, bevakade av ryska soldater. Tydligt kunde man byta till sig ett gevär mot en flaska vodka och kanske är det därför som de finska motståndsmännen kommer upp med planen att blanda sömnmedel i flaskorna och bjuda vakterna på. Nu såg och smakade

Mikasa är den andra segelbåten som används vid vapensmugglingen.
Foto ur boken Graftonaffären

tydligt spriten så illa att vakterna inte vill dricka den.

Man tänkte även att man skulle genomföra ett regelrätt överfall med granater för att frita vapnen, men av detta blir inget då det anses för farligt. Ryssarna försöker få tag på så många vapen som möjligt och letar därför igenom bondgårdar och lador i trakten. Man går även efter stränderna och sticker stålrör ner i sanden för att leta efter nedgrävda vapenlådor.

Så småningom blir alla vapen som hittats dumpade av ryska militären, långt ut till havs.

Vapnen hämtas från Stora Fjäderägg

I november 1905 bryter det ut en strejk i både Ryssland och Finland. Motståndsrörelsen ser i den en möjlighet att starta den revolution som länge planerats, då båda länderna är lamslagna av strejker och ryssarna skärrade efter att precis ha förlorat i kriget mot Japan. Därför beger sig en pråm till Sverige för att hämta vapnen som är gömda på Stora Fjäderägg. Men innan man hinner tillbaka till Jakobstad är alla strejker över!

Som tack för att man fått gömma vapnen på vinden får fyrmästare Johan Pettersson en webley revolver. Denna fanns länge kvar på Holmön, men försvann i en av vapenamnestierna. Den fick "smeknamnet" grispistolen då den användes till att slakta fyrplatsens julgris med.

Stora Fjäderägg och Pettersson får åtminstone ytterligare ett besök av finska motståndsmän som efter flera dygn i svår storm och tjugo minusgrader bland drivisen på Kvarken, slutligen kan ta sig i land på ön. Dessa är på väg till Tyskland för att delta i militär utbildning.

Revolution 1905 - vad hade hänt?

Man kan fundera kring vad som skulle ha hänt om dessa finska planer lyckats och den ryska revolutionen startats redan 1905? Vid den tidpunkten var inte bolsjevikerna tillräckligt starka utan förmodligen hade mer demokratiska krafter segrat. Kanske hade aldrig skotten i Sarajevo avlossats och därmed inte satt igång det första världskriget som ledde till den för Tyskland förnedrande förlusten och därmed..?

Nu hamnar istället många vapen i medborgargården och skyddskårer som strider på både den röda och vita sidan i det finska inbördeskriget 1918.

Många är nog också de finska älgar som genom åren fallit offer för en kula från vapnen som kom med "John Grafton", plus ett antal av Holmöns julgrisar.

Källor:

K G Olin Grafton Affären. Olimex förlag 1994 + många av bilderna från boken
Samtal med släktingar till Johan Pettersson + bilden på Johan & Anna Greta Pettersson

<https://zilliacus.fi/slakthistorier/grafton-affaren/>

Åstholmsudde (Iso WRG 8s 14M)

Ibland behöver man inte åka så långt för att få en ny fyrupplevelse. Har under många kvällar sett denna lilla fyr på Åstöns södra spets blinka på långt håll och nu äntligen blev det ett besök. Några kilometers promenad från parkeringen vid Skeppshamn krävs men vägen är lättgådd. Väl framme bjuds man på fantastisk utsikt och både Brämön och Alnö syns på håll och sedan fri obruten horisont. Fyren ligger högt på klippor som stupar brant i havet, även de väl värda att se. Hoppas fyren får fortsätta skicka sitt gröna ljus över havet åt mitt håll många år till.

Pia Hansson

Utlängan – en familjeangelägenhet

Mats Carlsson-Lénart
text och bild

Utlängans fyrplats anlades i början på 1880-talet och ljuset tändes 29 augusti 1882.

Längst ut i sydost ligger en udde med en mindre fyrplats, lite i skuggan av sin större och mer bekanta granne Utklippan. Men Utlängan är en ovanlig fyrplats med en intressant historia – inte minst kopplad till två familjer; Cederströms och Ekwalls.

År 1840 tändes fyren på Utklippan och förbättrade därmed säkerheten för sjöfarande som skulle runda eller angöra sydostligaste Sverige. Men innanför Utklippan – som ligger en bra bit ut till havs – i farvattnen i Blekinges östra skärgårdar, fortsatte strandningar och skeppsbrott. Det behövdes helt enkelt fyror även längre in i skärgården. Utlängan var och är den största ön i Blekinges östra skärgård och dessutom belägen längst ut.

En skärgårdsbo som drev på för en fyr på Utlängans yttersta udde var storfiskaren Salomon Eriksson i fiskeläget Stenshamn, som ligger på ett skär omedelbart väster om Utlängan. Han kallades

allmänt för Sallman och var född 1823.

–Det var fullt med grund kring Utlängan och Stenshamn och fiskare och sjöfarare behövde en fyr för att hålla sig tillräckligt långt bort från stränderna. Sallman var en ledartyp som till slut lyckades få staten att bygga en fyr på Utlängan, säger Ulf Ekwall som är fyrplatsens nuvarande ägare.

Den 29 augusti 1882 tändes fyren på Utlängan första gången.

Till fyrmästare på Utlängan utsågs Sallmans och hans hustru Tildas 23-åriga son. Han hette Peter Cederström och var född 1859. Efter att som 17-åring

Uddevallaborna Eva och Ulf Ekwall har Utlängans fyrplats som sitt paradīs.

antagits som kuströddare i tullväsendet hade Peter uppmanats byta efternamn till något ovanligare än Salomonsson. Sitt nya namn lär han ha tagit efter amiral Rudolf Cederström, en av de svenska hjältarna från det Viborgska gatloppet 1790, som ägde Utlängan i början av 1800-talet.

–Till skillnad från de flesta andra fyrplatser byggde staten bara själva fyren på Utlängan medan fyrmästaren själv fick svara för bostadshus och andra byggnader. Men det här var ju en mindre fyrplats, betonar Ulf Ekwall.

Fyren byggdes på ödliga hedmarker längst söderut på den c:a 2,5 km långa ön. Öns andra gårdar låg i byn, en bra bit norrut. Den unge fyrmästare Ce-

Än idag ser man på Utlängan många spår av "grundarfamiljen" Cederströms hårda arbete med att skapa en livsmiljö på utposten.

Det har aldrig bott mer än en familj samtidigt på den lilla fyrplatsen Utlängan. Bostadshuset har renoverats varsamt av familjen Ekwall.

derström arbetade hårt med att anlägga en trädgård kring den blåsiga fyrplatsen men även med att odla upp markerna i närheten, för att kunna ha ett litet lantbruk att leva av – vid sidan av fyrmästarlönen. Fiske, inte minst ålfiske, var en annan viktig binäring.

Det första fyrtornet på Utlängan var ett blott åtta meter högt åttasidigt torn, i trä men klätt med järnplåt. Redan efter två år fick fyren ett starkare ljus då en fjärde ordningens lins flyttades dit från Grimskärs fyr vid Kalmar.

1884 gifte sig Peter Cederström med 17-åriga Hilda Kristina Nilsdotter från Sandhamn på blekingska fastlandet. Året därpå föddes deras första barn, Jenny. Det skulle bli tio till, utspridda över 18 år. Två av barnen dog i späda ålder.

Under åren 1902-05 ordnades lotsbarnskola på Utlängan, med Maria Andersson som lärarinna. Under 30 år tjänstgjorde hon på olika fyr- och lotsplatser i Kalmar-sund och Blekinge.

Alla barnen Cederström fick sedan gå i skola inne i Karlskrona där de var inackorderade under terminerna. De skaffade sig samtliga högre utbildningar, som officer, civilingenjör, folkskollärlarinna, gymna-

Fundamentet till den första fyren, blott 8 meter hög, finns kvar bredvid den nya fyren.

stikdirektör och sjökaptten. Inget av barnen skulle komma att stanna kvar i hembygden, den östblekingska skärgården.

1911 fick Cederström reda på att fyrplatsen skulle automatiseras. AGA-ljus skulle ersätta fotogenlampan. Det var förmodligen inget välkommet besked för åttabarnspappan. Efter många års tjänst skulle han visserligen få behålla fyrmästartiteln men med reducerad lön som tillsyningsman för fyren. Det är lätt att föreställa sig att den 52-åriga Peter Cederström inte tyckte det var mycket att ha för en man på livets middagshöjd.

Räddningen blev att det svenska livräddningsväsendet var under utbyggnad vid den här tiden och en av de nya livräddningsstationerna inrättades vid Utlängans fyrplats. Peter Cederström utsågs till stationens förste uppsyningsman. För trots att Utlängans fyr väsentligt förbättrat sjösäkerheten i området förekom fortfarande skeppsbrott och strandningar. Men nu skulle det bli bättre. Räddningsbåten, en lång roddbåt, bemannades av fiskare från Stenshamn

medan de fyra hästar som krävdes för att få dra ner den ganska stora båten från båtuset, ut på stranden och i vattnet kom från bondgårdarna på Utlängan. På livräddningsstationen fanns också en s.k. raketapparat med vilken en vajer eller ett rep kunde skjutas ut till haverister som låg relativt nära stranden.

1912 dog Hilda Cederström i hjärtslag, bara 45 år gammal. Flera av barnen var då fortfarande små. Bara ett par månader senare avled också fyrmästare Ceder-

En gång i tiden omgavs fyrplatsens trädgård av höga tallhäckar. Nu kan man i stället njuta av havsutsikten inifrån huset.

I det här rummet stod den legendariske fyrmästare Cederström lik, efter sin bortgång i maj 1921.

ströms far, gamle Sallman, som så när på en vecka uppnådde hela 91 års ålder. Peter Cederström hade dock förmodligen redan åtskilliga år tidigare börjat axla sin fars ställning som den starke mannen på Utlängan och Stenshamn. Han var ju inte bara son till den legendariske hövdingen och storfiskaren Sallman utan statstjänsteman sen 35 år.

Bland Peter Cederströms insatser för sin övärld var att han var med och tog initiativet till passagerartrafik. 1907 bildades Östra Skärgårdens Båtförening som köpte in en större fiskebåt med tändkulemotor och försedd med en överbyggd kajuta. Båten Östra Skärgården fick flera efterföljare med samma namn men med numren II III osv.

Under några år på 1910-talet tycks det inte ha funnits någon kvinna i änkemannen Peter Cederströms liv. Troligen var det så att fyrmästarens fem döttrar turades om att sköta hushållet för fadern och de minsta barnen ute på utposten. Men 1919, vid 60 års ålder, gifte Cederström till sist om sig med sin hustrus brorsbarn, 36-åriga hemmansägardot-

tern Cecilia Matilda Andersson, från Tving i Blekinges inland. Hon hade en tid innan flyttat till Utlängan för att sköta hushållet åt sin avlidna fasters man. Den äktenskapliga lyckan skulle dock inte komma att vara särskilt länge. Fyrmästare Peter Cederström var sjuk i cancer och avled den 18 maj 1921, endast 62 år gammal.

Ulf Ekwall visar mig rummet i fyrmästarbostaden där Cederström låg på lit-de-parade för att de flera hundra invånarna på Stenshamn och Utlängan skulle kunna hedra öarnas store förtroendeman.

–Den sista färden, från Utlängan och in till kyrkan och kyrkogården i Torhamn, hade han instruerat om att den skulle företas i hans kära blekingeeka, som därefter skulle stenfyllas och sänkas. Resterna kan fortfarande ses på botten ett par hundra meter här utanför stranden, säger Ulf Ekwall.

Efter fyrmästare Cederströms bortgång flyttade hans systerson Anton Olsson (1880-1964) till Utlängans fyrplats för att bli ny tillsyningsman för fyren och ta över det lilla jordbruket som fyrmästa-

ren med familj skapat. Men Antons hustru trivdes inte på fyrplatsen och ganska snart flyttade hon till den andra gård som paret ägde, i Sandhamn på fastlandet. Anton förblev dock i sin ensamhet fyrtillysyningsman och fyrplatsägare i nästan 25 år. Under den tiden ersattes den låga gamla fyren med det något högre torn (12,9 m) som än idag står på Utlängan. 1947 elektrifierades Utlängans fyr.

Anton Olsson gick i pension i juli 1945 och sålde då även fyrplatsen (utom själva fyren som alltid och ännu ägs av staten) till de fem bönderna i Utlängans by, som framförallt var intresserade av gårdens marker.

–1950 köpte min far, sjökaptен Sigvard Ekwall, den avstyckade fyrplatsen av bönderna på Utlängan. Byggnader och trädgård. Så här ute har jag varit varenda sommar ända sen jag var liten, säger Ulf Ekwall som, tillsammans med sin hustru Eva, vistas på Utlängan stora delar av året. Däremot har Ekwalls aldrig haft något formellt ansvar för fyrtillysynen. Efter Anton Olsson sköttes den sysslan av fiskaren Oscar Olsson (1903-92) på Stenshamn i flera decennier.

–Efter elektrifieringen behövde han bara komma hit varje månad och kolla att allt funkade. Först kom han med båt men sedan byggde försvaret en bro mellan Utlängan och Stenshamn och så kunde Oscar börja cykla när han skulle titta till fyren.

Efter Oscar blev det lotsarna i Karlshamn som tog över tillsynen. En tekniker kom minst två gånger om året, ibland per helikopter. Numera sköts underhållet av Utlängans fyr från Sjöfartsverkets arbetsfartyg Scandica.

–Sedan 80-talet har jag haft nyckel till fyren, och lite informellt övervakat den. Jag har haft ett antal reservlampor och bytt när huvudlampan slocknat, el-

ler kopplat om till reservklippapparat om fyrkaraktären ”spårat ur”. Sedan två år får ingen utomstående beträda fyren, men jag kan kontakta Scandica om något ser ut att vara fel, säger Ulf Ekwall.

Familjen Cederström som byggde upp fyrplatsen fanns kvar där i knappt 40 år. Epoken Ekwall har redan varat i 70.

–Även våra två döttrar med familjer är här väldigt mycket så vi hoppas att släkten ska finnas kvar här länge till, säger Eva och Ulf som på vintrarna sen många år bor i Uddevalla, åtskilliga timmars körning från bryggan i Yttre Park (nära Torhamn) varifrån passagerarbåt tar folk ut i skärgården. Utlängans fyrplats ligger ett par kilometers promenad eller cykeltur från skärgårdsbåtens brygga i Stenshamn.

Inte bara byggnaderna är varsamt renoverade av Ekwalls utan även den av Cederströms på sin tid skapade trädgården är en oas i det vindpinade hed- och ängslandskapet kring denna blekingska utpost.

–Jag är även mycket intresserad av fyrplatsens historia och det var en högtidsstund när ett av fyrmästare Cederströms barn kom och hälsade på här ute för många år sen. På 1980-talet satte jag mig och skrev av journalen för Livräddningsstationen och avskriften gavs 2008 ut som en liten bok av Utlängan-Stenshamn Intresseförening. Journalen innehåller verkligen många dramatiska berättelser, avslutar Ulf Ekwall.

UTLÄNGAN – FAKTA

Tänd: 1882 **Fast bemannad:** 1882-1911
Ursprunglig fyr: 8 meter. Oljelampa för sideralsken

Ombyggd: 1884 sideralskenet ersattes av en fjärde ordningens lins

Automatiserad: 1911, då fotogenlampan ersattes av AGA-ljus med gasdrift

Ny fyr: 1931, 12,9 m hög. Betongtorn.

Elektrifierad: 1947

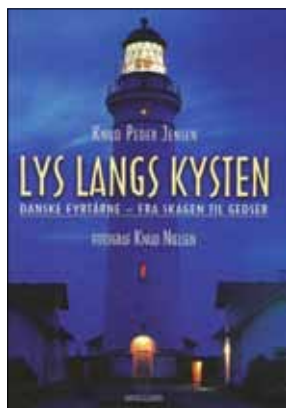

Boktips

Lys langs kysten

Danske fyrtårne - Fra Skagen til Gedser

av författare *Knud Peder Jensen* och fotograf *Knud Nielsen*

'Lys langs kysten' är ett kulturhistoriskt verk om de danska fyrarna och deras spännande historia. Författaren och fotografen har lyckats öppna 58 fyrar för läsarna utvalda bland 191 fyrar längs de danska kusterna. Boken innehåller såväl beskrivning av fyrarna, deras historia och här och var är den kompletterad med små anekdoter från fyrlivet. Boken är fylld av bilder, både färgbilder tagna kring millenniumskiftet och framåt men även historiska svartvita bilder.

För varje fyr finns en faktaruta, där bl.a. fyrens höjd och ljusets karaktär beskrivs. Det är som en lisa för fyrälskarens själ att studera fyrkaraktärer, då de flesta fyrarna i boken blänker fortfarande med sina

roterande kristallinser. Även adressen till varje fyr listas, vilket är till glädje för bilburna fyrbesökare. Boken är dock ingen fyrbesökshandbok, utan snarare en dokumentation över fyrarnas storhetsepok, som verkar förlängas i vårt grannland - inga av de 58 fyrarna i boken har skändats med LED lampor på altanräcken.

'Lys langs kysten' är väldigt läsvärd (även om jag läser den med hjälp av Google översätt) och kan inte annat än rekommenderas, både som en intressant historisk läsning men även som inspiration till fyrbesök. Danmark är ett litet land och man är sällan långt borta från dess resliga fyrar, som oftast är lättåtkomliga och många av dem är (åtminstone sommartid) öppna för besökare.

Det här är en 3:dje utgåva av boken och är utgiven år 2017 på Hovedlands förlag. Boken är inbunden med hårda pärmar och omfattar 202 sidor. Mått och vikt: B: 175 mm, H: 245mm, D: 15mm, Vikt: 700g.

Själv har jag köpt boken i Hirtshals (det är Hirtshals fyr som syns på omslaget), men den går att köpa via danska internetbokhandlare, där priset startar på 155 DKK plus porto. ISBN13: 9788770705813.

Jan Hopfinger

LED-lampor får fiskefyrrar att lysa vidare

Tommy Öberg

I Blänket skrivs mycket om de stora fyrrarna. Det är också viktigt att ge de små lokala fyrrarna uppmärksamhet. De är sällan viktiga byggnadsminnen eller har spännande teknik. De är dock mycket viktiga för en levande skärgård och alla som någon gång har närmast sig en mörk kust vet vad viktigt det "goda blänket" från dessa fyrrar är, oberoende om man kommer från sjö- eller landsidan.

Många sådana små fyrrar byggdes tidigt under nittonhundratalet av fiskeföreningar längs norrlandskusten. Därigenom kunde fisket ge större fångster över året eftersom man kunde gå ut även när sikten var mindre god.

Bergöns fyr. Det gamla fyrlyuset är fortfarande fullt funktionsdugligt men har ersatts av ett modernt LED-ljus ovanpå den gamla.

Ibland hade man båt eller tågtider att passa för att fisken, oftast strömming, skulle kunna föras vidare till närmsta stad och då duger det inte att ligga ute till havs och vänta på att dimman skall lättas. Ekonomin blev därmed bättre i fisket.

Somliga av fiskefyrrarna är riktigt gamla men många byggdes i början på 1900-talet. En del finns kvar och de som fortfarande lyser är s.k. occasfyrrar¹. Totalt finns idag 193 occasfyrrar runt den svenska kusten, varav 43 längs Norrlandskusten. För att få mer kunskap om de sistnämnda besökte jag tillsammans med min hustru två fiskefyrrar i Hälsingland.

Vi reste först med bil till Bergöns fiskeläge norr om Hudiksvall. Vägen slutade vid en brygga där vi möttes av Ulf Kjellerstedt för vidare transport med båt den sista biten till fiskeläget. Trots att detta till största delen ligger på fastlandet finns ingen bilväg dit. Efter en promenad på ett par hundra meter genom stenig terräng, som formats av inlandsisen, kom vi fram till fyren. Den byggdes av de fiskare som fram till på 1960-talet var aktiva i fiskeläget och det betydde att säkerheten ökade då man skulle till och från sina fiskeplatser.

Fyren bestod i början av en AGA-klippfyrr med färgade sektorer. Varje år skänktes en gastub av Holmens Bruk. Tuben var tung och fick bäras på en bår upp till fyren. En gång om året fick proceduren upprepas. Efter att Holmen upphört med att skänka gastuber så stod fyren nedsläckt några år och tillståndet för fyren löpte ut.

¹ Occas från engelskans occasional, kan här översättas med oregelbunden användning.

På Ulfs förslag beslöt Bergö Fiskehamns Samfällighetsförening att investera pengar och arbete för att återtända fyren. Ett nytt etableringstillstånd införskaffades 2014 och en upprustning påbörjades.

Den gamla gasfyren var dyr och krävde en del arbete för att drivas. Därför skaffade man sig en modern blyxfyr som drivs med solceller. Man insåg dock kulturvärdet i den gamla gasfyren så den fick vara kvar intakt och själva fyrlyktan monterades in i en slags lanternin för att förhindra att den rostas sönder. Den nya fyrlyktan monterades ovanpå lanterninen där den sitter under april till oktober. Fyrkaraktären är nu en blyxt var tredje sekund och lysvidden fem distansminuter, Fl 3s 5M. Återtändningen har blivit uppskattad inte bara av de sjöfarande utan också av folk i intilliggande samhällen som ser fyrens sken.

Nästa besök gjordes på Bålsön som ligger en dryg landmil söderut. På fastlandet möttes vi av Stefan Lodén och Kerstin Cedell som tog oss med på en båtutrustning runt ön och berättade om den. Ute på sjön mötte vi Gunnar Larsson där vi blev sittande i varsin eka under en halvtimme och diskuterade fyrar medan båtarna guppade i vågorna.

Bålsöns fiskefyr med det nya LED-ljuset som har monterats ovanpå underdelen av den gamla fyrlyktan.

Sedan 1895 finns en lite större fyr på Gåshällan som byggdes för att underlätta sjöfarten förbi ön. Farvattnen här är rika på grund, vilket åskådliggörs tydligt av de skeppsvrak som syns när man åker runt ön. Lite senare träffade jag Gunnar Selin som har varit fiskare och vars släkt sedan generationer har hämtat sin försörjning ur vattnen kring Bålsön. Han berättade att den första fyren på Gåshällan bestod av tre fyrskurna sparrar, dvs. bjälkar eller stöttor sågade ur trädstammar, ordnade som en pyramid. Längst uppe på den satt ett fyrfat där man eldade. Idag finns bara fästena i berget kvar och i övrigt är lite känt om den. Nu står där en modern fyr som efter elektrifiering automatiserades. Den sista fyrvaktaren var David Larsson som tog över tjänsten efter sin far.

Fiskarna hade sjökorten i huvudet men som referens behövde de en egen fyr på den nordvästra sidan av ön. Det blev en träbyggnad som byggdes på 1930-talet på öns västra sida av snickaren Berggren, med hjälp av sina söner. Den ersattes år 1953 av en ny fyr, av typen lykta på järnrör, med AGA-ljus och en lins av 6:e ordningen. Den gamla fyren har sedan dess förfallit. När yrkesfisket

Fyren på Gåshällan. Denna fyr används idag främst för handelssjöfarten i distriktet. Fyren har nyligen försetts med fotoceller.

upphörde släcktes även den nya fyren. För c:a 15 år sedan beslöt hamnföreningens medlemmar att åter ta den nyare fiskefyren i bruk. Problemen var dock desamma här, som på Bergön, med att släpa tunga gastuber från båtar, över stock och sten fram till fyren. Den nya fyren rustades därför upp med blinkande LED-ljus för något år sedan. Karaktären är 3 blixtar var 10:e sek med färgerna rött och grönt, Fl(3) RG 10s 2,4M.

Gunnar Selin berättar att när de fick större båtar så fiskades lax långt ute till havs, ungefär en timmes gång öster om ön. Vid laxrevarnas ytterände såg man inte land åt något håll. På höstarna åkte man ut när det var mörkt och kom tillbaka när det åter var mörkt. När man kom från fisket ute till havs vid dålig sikt och såg blänket från fyren på Gåshällan så kändes det skönt att man bärgat ännu en fångst och kommit lyckligt hem. Den mindre fiskefyren var till stor hjälp vid fisket med strömmings-skötarna på norra sidan om ön.

Båda dessa fyror har moderniserats med LED-ljus och solceller. Detta tycks vara en kostnadseffektiv och lättskött lösning för att de gamla fyrarna skall få fortsätta att lysa. Fyrarna blinkar nu åter tack vare att man har försett dem med modern teknik.

Upplev Stockholms utskärgård med Briggen Tre Kronor

Janne Olsén, Svenska Fyrskärgårdens nye ordförande, kommer att guida, och vara lots på fyra resor med Briggen Tre Kronor under våren 2021.

Temat är fyror, farleder, kummel, båkar och utskärgårdshistoria och det blir utskärgårdssegling vid samtliga fyra turer.

Datumen som är planerade är 16/5, 29/5, 30/5 samt 19/6.

Seglingarna kommer att ske med halverat passagerarantal (25 personer) beroende på restriktionerna för Coronapandemin.

Vi kommer också att informera på Fyrskärgårdens hemsida om seglingarna.

Avgång sker kl 10.00 från Stafsnäs i Värmdö kommun, och Briggen är åter vid kaj i Stafsnäs kl 18.00.

Kostnad inkl för- och eftermiddagsfika samt lunch är **1 650 kr per person.**

Anmälan görs via Briggens hemsida, <https://www.briggentrekronor.se>.

Stångehuvud fyr 1890 - 1940

Magdalena Skalegård
Lysekil

Vi håller på att bygga en replika av den första fyrlampan på Stångehuvud. En ledfyr med vekebrännare, fotogenbehållare och Lindbergs rotator. Men som så ofta växer projekten i takt med nya frågor. Bl a funderingar om vem som gick över bergsknallarna ut till fyren, för att sköta sysslorna där ute?

Fyren vid Stångehuvud, Lysekil aug 1902

År 2020 markerade Carl och Calla Curman stiftelse att det var 100 år sedan Calla Curman köpte in den sista utmarksloten i det som idag bildar Stångehuvudområdet i Lysekil. Hon skänkte området till Kungliga vetenskapsakademien. Samtidigt fick Carl och Calla Curmans stiftelse i uppdrag att hålla "ett vakande öga" på skötsel och underhållsinsatser.

Som en del av 100 års markeringen tänkte vi att den tomma fyrkuren skulle få tillbaka sin lykta. Vi har kommit en bit på väg med bygget, men det har varit svårt att få fatt i de två 90 graders linserna, 18-19 cm höga, av 6:e ordningen.

Stångehuvud fyr i Lysekil var en av fyra fyrar som byggdes 1890 för att ge ledning, i den för frakt så viktiga inomskärsleden, mellan Smögen och Lysekil.

Den lilla vita fyrkuren i trä ytterst på Stångehuvud hade fram till 1917 en åttadagars fyrlykta med vitt och rött klippsken. Sektorerna bildades med hjälp av skärmar av färgat glas monterade på utsidan. En glipa mellan glasen gav vitt ledande sken. Skärmarnas fäste i berget syns än i dag.

Under den period som fyren drevs med fotogen fanns det en förrådsbod vid sidan av fyren. De fyra borrhålen efter bodens fästpunkter är fortfarande lätta att se.

Den första fyrvaktaren på Stångehuvud var en kvinna, Maria Erika Persdotter. Hennes karriär som fyrvaktare var kort och kanske bara en nödlösning innan lotsförman Emilius Hörman tog över samma år. Han följdes 16 år senare av mästrelotsen Gustaf Wallin. Denne hade ansvaret för fyren fram till 1917 då en AGA-brännare installerades och fyren automatiserades. Tulluppsyningsmannen Karl Amadeus Knopp på Karingön fick då tillsynsansvaret för Stångehuvud fyr och ytterligare fem fyrar i området. Gastuberna fraktades under denna tid ut av personal på Erholmens gasstation och från 1921 var det stationen som helt skötte fyren fram till nedläggningen

*Lysekil, Stångehuvud.
Fyren sedd från sjön. 3 augusti 1899.*

1940. Stångehuvud fyr ersattes då med Stångholmens fyr på den lilla ön Humlesäcken c:a 500 meter söder om Stångehuvud.

När fyrlyktan på Stångehuvud släcktes så blev den vita fyrkuren kvar på sin klippkant, som ett landmärke. Den var tillverkad i Göteborg efter typritning "Fyrhus för Gasoljefyrar". Konstruktören

*Märken efter boden vid Stångehuvud fyr.
Oktober 2020.*

var den samme Ludvig Fredrik Lindberg som utvecklat fyrlyktans rotator. Dan Thunman skriver i Blänket att Lotsverket och Sjöfartsverket vid inventering 1999 fann ett mindre antal fyrkurar av denna typ men utan fyrlyktor.

Den tomma fyrkuren på Stångehuvud blev inköpt 1940 av en skeppare från Smögen och såldes året därpå till Vikarvet kulturhistoriskt sällskap. 2017 köpte Stiftelsen Carl och Calla Curman fyrkuren och efter renovering står den fortfarande på sin ursprungliga plats och lockar många till promenad över granithällarna till Stångehuvuds yttersta klippa.

Maria Erikas korta insats som fyrvaktare är intressant i detta sammanhang, eftersom det funnits en annan kvinnlig fyrvaktare som ansvarade för två av de andra fyrarna i den inre leden. Fyrvaktaren på Bläckhall och Svensholmens fyrar var i 5 år Amalia Torstensson. När Amalia dog så tog dottern Berta Johansson Glad över. Berta hade befattning som tillsynsman i 6 år. Jeanette Glad har i ett tidigare nummer av Blänket skrivit historien om fyrvaktarskorna och det hårda livet på Lilla Kornö.

Under Stångehuvud fyrs första 27 år var alla tre fyrvaktarna från Lysekil. De hade alla stora barnflocker och när lotsarna Hörman och Wallin var på lotsuppdrag, så kan man tänka sig att det var deras barn som fick utföra sysslorna i fyren.

Noggranna instruktioner om hur fyren skulle skötas fanns fastställd av Kongl. Lotsstyrelsen i skriften från 1891: "Instruktion för betjeningen vid fyrar utan ständig bevakning." Dan Thunman har sänt oss en kopia av skriften. Den hänger nu i fyrkuren.

Fotografier av fyrvaktarna på Stångehuvud monterade i fyrekuren. Feb. 2021.

Tittar man in i ett av fyrekurens tre små fönster, så kan man också se fotografier av de tre fyrvaktarna från Lysekil och tillsyningsman Karl Knopp. Vi har också hittat en del information om de tre som

bodde i Lysekil. Tillsynsman Karl Knopp från Karingön har varit svårast att spåra, men med hjälp av familjen Knopp, hembygdsföreningen på Karingön och boende på Kornö har vi fått veta mer om honom.

När vi utrustat fyrekuren med replikan av fyrlyktan så har vi enligt Lotsstyrelsens instruktion från 1891 knappt kommit halvvägs. Här skall också finnas 59 inventariersedlar förutom konsumtions-effekter som fotogen, veckar, lampglas, säkerhetsändstickor o.s.v.. Kanske vi nöjer oss med handlykta, "tratt af jernbleck" och två "skrufnycklar"?

Enligt samma instruktion skall fyrvaktaren föra dagbok. "Dagboken, som under hela fyringstiden förvaras vid fyrplatsen, skall vid årets slut uppsummeras, dateras och underskrivas samt ofördröjligen därefter insändas till Lotskaptenen." Vi har fått bekräftat att fyrdagböckerna finns hos Riksarkivet, så någon gång när det blir möjligt skall vi ta oss till Stockholm och läsa fyrvaktarnas egna redogörelser av arbetet på fyren.

Källor:

- fyr.org, 2020-11-01. Svenska Fyrsällskapets eminenta register över personal och fyrar.
- stångehuvud.se, 2020-11-01. Fyrhuset och Fyrhusets historia.
- Glad, Jeanette, Fyrarna Bläckhall, Svensholmen och fyrvaktarskorna från Lilla Kornö. Svenska Fyrsällskapet Blänket 2019:2.
- Kongl. Lotsstyrelsens 1891: "Instruktion för Betjeningen vid fyrar utan ständig bevakning.", Stockholm K. L. Beckmans boktryckeri 1905.
- Thunman, Dan. Gasoljefyrarna från 1880-talet -vad finns kvar? Svenska Fyrsällskapet Blänket 2015:2.

Foto:

Bild 1 - 2: Hugo Hallgren/Bohusläns museum

Bild 3 - 4: Magdalena Skalegård

Årets VIPP 2021

Ulla framför fyren Corduan

Utmärkelsen "Årets VIPP" (Very Important Pharos Person) utdelas årligen till enskild person, myndighet, förening eller företag som gjort en betydande insats på ett eller flera av de områden som finns upptagna i Svenska Fyrsällskapetets stadgar §1, vilket uttrycker sällskapetets ändamål.

På ett medlemsförslag har styrelsen för Svenska Fyrsällskapet beslutat tilldela

**årets VIPP till
Ulla Hillberg**

Styrelsen motiverar sitt beslut enligt följande:

"Bakom varje framgångsrik man står oftast en kompetent kvinna" som sällan får det erkännande hon förtjänar. Ingen passar bättre in på det påståendet än Ulla.

Sedan starten 1996 har antalet medlemmar ständigt ökat och har snart nått upp till 5000. Denna fantastiska utveckling hade inte varit möjlig om inte administrationen fungerat så bra som den gjort. En verksamhet som kanske inte syns så mycket utåt men som måste vara på plats om inte medlemmarna ska svika och verksamheten haverera. Dessa delar av föreningens verksamhet syns ofta inte utåt utan tas bara för givna.

Det är framför allt i denna roll som Ulla Hillberg bidragit med sin kunskap och effektivitet och aldrig sinande energi.

Ulla har även tillsammans med sin make deltagit i många fyrbesök såväl i Sverige som utomlands och skapat egna kontakter som är ytterst värdefulla för Fyrsällskapet.

Ulla har även ombesörjt all försäljning och distribution av klubbprylar via post och mycket annat.

Svenska Fyrsällskapet vill genom att tilldela Ulla Hillberg "Årets VIPP 2021" visa vår stora uppskattning för det långvariga och idoga arbete hon lagt ner under Fyrsällskapetets 25-åriga verksamhet.

Styrelsen

Priset skulle delats ut vid årsmötet i mars men på grund av pandemin sker det vid ett senare tillfälle.

Viksten – kanhända där fyrning började i Sverige.

Magnus Rietz

På den lilla ön Viksten nästan allra längst söderut i Stockholms skärgård och strax nordost om Landsort vilar ett mycket gammalt stenkummel. Det är en bastant kvadrat med staplade gråstenar cirka två meter hög och knappt fyra meter i sida. Kumlet anges i äldre källor ha stått på dess plats i minst 400 år, kanske ännu längre. På bl.a. en skiss i boken *Underrättelser om Fyror, Känningsbåkar och andra Sjömärken från 1852* kan man klart urskilja att kumlet hade en nisch, en öppning ut mot havet. Med stor sannolikhet var denna avsedd för att kunna elda i och därmed fungera som en enkel fyrkonstruktion.

Det Trettioåriga kriget innebar att den svenska flottan varje vår gav sig av söderut för att härja i Europa. När det började vintra och isläggning närmade sig ville man förstås ge sig av hemåt igen. Infrusna fartyg är ett alltför lätt byte att sätta eld på och den risken ville man naturligtvis undvika till varje pris. Alltså satte man av hemåt och norrut från Östersjöns södra kuster. Ankomstdatum var naturligtvis inte helt lätt att planera. Man seglade så gott det gick vilket kunde ta sin tid i trilskande motiga vindar och allmänt lynnigt väder. Kryss var inte dåtidens linjeskepps och fregatters paradbog direkt. Helst ville man också segla i dagsljus vilket det var snålt med under senhöst och med vintern i antågande. Men man kunde knappast ankra upp i skymningen heller. Det blev till att styra hemåt så gott det gick under dagsljus men akta sig för kusten när mörkret fallit. Inte alls så lätt som det låter idag. Dessa tunga och trögmanövrerade ek-

monster till fartyg tog god tid på sig för kursändringar. Ibland gick det inte alls bra i hård pålandsvind. Det kunde vara så illa att man hamnade i ett dödläge där varken segeltrim eller roderutslag hjälpte. Det var då bara i stort sett att titta på och vänta på knaket i botten mot kliporna och brakket när riggen kom farande ner i däck eller i värsta fall huvudet.

Det enda som istället eventuellt fungerade var att fortsätta och styra rätt fram, be en bön och hoppas. Men vad fanns egentligen framför stäven? Ett enda litet ljus i mörkret från en i förväg bekant punkt skulle kunna vända hela situationen och hjälpa till att visa vägen in förbi klippor och grynnor in på fjärdarna med lugnare sjö och möjlighet till en mer kontrollerad framfart.

Det här är det sätt man måste lägga ut bilden och dra slutsatsen varför just Vikstens kummel anlades och står där det

står. Ön är helt enkelt den första anhalten på den långa vägen över Östersjön från kontinenten. Det var här man passerade på väg ut och det var naturligtvis där man skulle passera på väg tillbaka. När så stenhögens utformning uppvisar en så konkret konstruktion och dessutom talar ett så pass tydligt språk måste detta sättas i det större sammanhanget. Ett maritimt, om än nutida, förnuft säger vidare att varje sunt funtad nautiker bör ha kommit fram till nödvändigheten av en sådan här livsnödvändig sjösäkerhetsanordning redan för fyra till femhundra år sedan.

Av detta följer att vi med stor sannolikhet borde kunna räkna Vikstens sjömärke och det som skedde där till vår första fyranstalt. Ofta anges ju den närbelägna Landsorts fyr som detta. Men där påbörjades troligen ingen regelbunden fyrning förrän mot 1670-talet. Då hade det Tret-

tioåriga kriget härjat i flera decennier och till och med upphört.

Ovantecknad har föreslagit att en utgrävning borde ske av Vikstens kummel. Det har under århundradena fyllts igen av sten och jord men uppvisar likväl tydligt den hålighet som bör ha varit själva grytan för elden.

En handfull personer i Fyrsällskapet gjorde under 2013 en resa och besökte ön. Vi har därefter haft diskussioner med Björn Öberg på Landsort, lots i 15:e generation, samt Nynäshamns f.d. kommunarkivarie Maria Landin om ett sådant här projekt. Det krävs inga större resurser för saken utan i princip endast ett medgivande från Länsstyrelsen. När och om den svåra situationen med pandemin överkommes ser vi fram emot att sätta igång så fort som möjligt.

Muggigt på muggar.

En gång långt tillbaka i tiden blev jag kontaktad av en fra Kajutan som ville ta del av lite olika bilder jag hade på fyrar och använda dem som förlaga till en serie porslinsmuggar med dylika motiv. Det lät trevligt och gick väl bra. En liten om än blygsam ersättning utgick också. Väl så långt. Sedan ett tjugotal år tillbaka är nu landet samt våra grannländer begåvat med en rad sådana muggar med olika fyrmotiv på. Självt har jag pö om pö införskaffat ett trettiotal olika av dessa små rara porslinspjäser.

Åren har gått och jag har lyckats få fatt i det ena motivet efter det andra vilka så småningom kommit att utgöra en liten samling. Man får leta lite i lokala presentshoppar och liknande för att då och då hitta fram till ett nytt, oftast lite mer lokalt, fyrmotiv. Det har varit rätt spännande.

Emellertid finns alla dessa olika muggar nu att hitta på firmans hemsida. Bara att sitta och botanisera. Här kan man roa sig med att läsa påskrifterna om viss data som fyrens position, karaktär, byggnadsår etc.

Men då uppstår strax det bekymmersamma. Dessa uppgifter stämmer ofta inte alls eller så har man blandat ihop begreppen till den ena kullerbyttan efter den andra. Ur

folkbildningssynpunkt har vi här en minst sagt rejäl dikeskörning inom fyrkunskap. Detta är mycket olyckligt som dessa fyrmuggar sålts och spridits i tiotusental under ett par decennier. Även om man nu inte behöver sätta kaffet i halsen så kan man undra lite försiktigt varför man varit så slarvig med utsidan och behandlat våra fyrar så respektlöst.

Läs ett litet axplock av tokigheter här nedanför och förundras:

- **Hanö:** byggd 1869. Första fyr möjligen. Men fyren på muggen är byggd 1906.
- **Huvudskär:** byggd 1882. Första fyr möjligen. Men fyren på muggen uppfördes 1931.
- **Malmö Inre:** Karaktär: vit med två röda bälten! Hoppsan.
- **Måseskär:** (g:a fyren) Karaktär fast röd. Helt fel! Det satt en roterande lins som visade vitt ljus i fyren när den var tänd.
- **Pater Noster:** Karaktär: Heidenstamfyr, vadå karaktär?
- **Råå:** Karaktär: W9,0 R6,4 G5,4. Detta är förstås sektorernas resp. lysvidder, inte karaktären!
- **Tärnö:** byggår 1887, nej. Den avbildade fyren är byggd 1910. Inget annat.
- **Utklippan:** byggår 1812, nej. Den avbildade Heidenstamfyren är uppförd 1871!
- **Russarö Finland:** Karaktär 34,2 m, vadå karaktär?
- **Nidingen:** angiven karaktär gäller inte de avbildade fyrarna. Dessa släcktes 1946!

Så här håller det sen på. Avvikelser och felaktigheter, en del ännu värre, har hittats på långt fler objekt.

Likväl, idén med muggarna är trevlig ändå. Sen får man väl glädjas desto mer åt innehållet i dem.

Magnus Rietz

En notis om Gustaf von Heidenstams utbildning

Dag Eckerberg

Nils Gustaf von Heidenstam som underlöjtnant i Ingenjörkårens uniform.

Inledning och källor

I en artikel i tidningen Skärgården under vinterhalvåret 2019/2020 berättas om de s.k. Heidenstamfyrarna och nämns bl.a. att dess konstruktör tagit ingenjörsexamen. Sistnämnda uppgift fångande mitt intresse, såsom varande reservofficer med ursprung i detta truppslag. Med tillgång till historisk litteratur om Kungliga Fortifikationen, en organisation som grundades 1635, kunde jag inte bara finna en bekräftelse på nämnda examen utan också få en ögonvittnesskildring av hans färdigheter och förmågor under yngre dagar vid utbildningen till ingenjörsexamen. Uppgifterna är intressanta och förtjänar en spridning till en större läsekrets, tillsammans med en översiktlig beskrivning av de dåtida förhållandena.

Den för Svenska Fyrällskapet säkerligen välbekante fyrkonstruktören m.m. Gustaf von Heidenstam är kanske för i varje fall den litterärt intresserade allmänheten

måhända känd som fader till författaren och nobelpristagaren Verner von Heidenstam och i så fall kanske även för att han, svårt sjuk och plågad, ändade sitt liv för egen hand 1887. Lite märkligt finns, utöver vissa uppgifter på Internet (Wikipedia), ingen levnadsteckning för Gustaf von Heidenstam men vissa fragment om hans utbildning och karriär finns bl.a. i de källor som redovisas i Wikipedia. De två artiklarna i Blänket (nr 1/1999 s. 7 f. och nr 2/2010 s. 9 f.) som berört Heidenstam lämnar av förklarliga skäl inte heller några närmare upplysningar om hans utbildning och karriär. Den nyfikne undrar kanske varifrån han fick sina kunskaper som möjliggjorde bl.a. den innovativa fyrkonstruktionen, olikt allt som tidigare byggts i Norden, som blivit hans kanske mest kända bedrift.

Wikipedia nämner bl.a. följande uppgifter. Gustaf von Heidenstam inledde sin karriär som 14-årig med inträdesexamen 1836 till Flottans Informationsverk i Karlskrona. Samma år var han extra kadett på briggen HMS Harmonium. Han tog artilleriunderofficersexamen i Flottan i april 1837. Två år senare blev han underkonduktör vid Ingenjörkåren och tjänstgjorde vid Karlsborgs fästningsarbeten sommaren 1840. Följande år tog han studentexamen i Lund, året därpå ingenjörkårens officersexamen och blev underlöjtnant i juni 1842.

År 1848 gjorde Heidenstam beräkningar, kartor och förslag till utvidgandet av inloppet till Ronneby hamn. Han anställdes 1849 som ingenjör på Fyr- och båkinrättningen inom Lotsverket. Han

blev löjtnant 1852 och kapten 1854. Hans första uppdrag på Lotsverket var att presentera ett fullt utbyggt fyrsystem runt Sveriges kuster, vilket presenterades 1856. Två år senare utnämndes han till överingenjör vid Lots- och fyrinrättningen i riket. Vid Flottans mekaniska kår blev han major 1863 och överstelöjtnant 1875.

För Kungliga Fortifikationen (vilken organisation benämndes Ingenjörkåren 1811-1867) finns ett enligt sin plan ännu inte helt fullbordat historieverk, vilket började ges ut runt förra sekel-skiftet. Verket är mycket detaljrikt och omfattande, uppdelat på åtskilliga band och innehåller bl.a. beskrivningar över hur utbildningen till ingenjööfficer kunde ske från 1600-talet och senare, således även under den tid Heidenstam genomförde sin utbildning. En liknande beskrivning av utbildningen finns i boken Fortifikationen 350 år, utgiven 1986.

Utbildningen till ingenjööfficer under mitten av 1800-talet

För att bli antagen som ingenjööfficer under mitten av 1800-talet erfordrades från 1835, förenklat uttryckt, att sökanden antingen avlagt en (dåvarande) filosofie magisterexamen från universitet eller examinerats vid Krigsakademien Karlberg eller med godkända betyg avlagt en antagningsexamen vid Ingenjörkåren. I sistnämnda prövades kunskaperna i svenska språket och två främmande språk, matematik, historia, och geografi samt de militära ämnena taktik, strategi, fortifikation och artilleri. Den viktigaste matematiken omfattade aritmetik, algebra, trigonometri och geometri. I de sistnämnda ingick särskilt plana och koniska sektioner samt tillämpningen vid lantmäteriet. Sökanden utan examen från

Karlberg skulle inneha studentexamen och ha tjänstgjort som underofficer under minst ett år samt bevisat en sommars tjänstgöring vid något större ingenjörarbete. Sökanden med akademisk examen skulle även antagningsexamineras i de militära ämnena.

En officersaspirant som saknade nödvändiga examina kunde få anställning som underkonduktör (dåtida sergeantsgrad vid Ingenjörkåren) utan lön, och genom praktiskt arbete och studier förkovra sig för att kunna avlägga antagningsexamina. Under somrarna praktiserade aspiranterna, med efter sin erfarenhet stignande ansvar, i olika befälsbefattningar inom Ingenjörkårens militära verksamhet. Eftersom permanenta ingenjörtruppförband började sättas upp i Sverige först från 1855 genomfördes praktiken tidigare endast vid olika fästningar i riket, där nybyggnation och underhållsarbeten i princip alltid genomfördes under främst sommarhalvåret.

Vid antagningen utnämndes vederbörande till underlöjtnant men från tid till annan kunde han få vänta något eller några år på att få en lön. För vidare befördran krävdes därefter ytterligare studier, under tid motsvarande två läsår mellan den 1 oktober och 31 mars, vid det s.k. Högre Artilleriläroverket på Marieberg, Kungsholmen i Stockholm. Utbildningen vid läroverket innefattade i princip liknande ämnen som erfordrades för antagningen som ingenjööfficer men på en högre nivå. Från 1869 ombenämndes läroverket till Artilleri- och ingenjörhögskolan och kursen för ingenjööfficerarna blev treårig samt obligatorisk. Civil utbildning till ingenjör tillkom i riket först i början av andra halvan av 1800-talet men mellan 1846-1869 an-

togs även civila elever till läroverket, därav den ännu gällande benämningen civilingenjör.

Gustaf von Heidenstams utbildning till ingenjörsofficer

Gustaf von Heidenstam, som saknade nödvändiga examina, antogs den 30 juli 1839 som officersaspirant med tjänstetiteln underkonduktör, utan lön (men med fri kost och logi samt viss dagpenning). Sommaren 1840 tjänstgjorde han tillsammans med en annan officersaspirant vid fästningsbygget Karlsborg, under fortifikationsbefälhavaren Johan Kleen. På s. 292 f. i del V.1 i ovan nämnda historieverk återges Kleens yttrande över den då 18-årige Heidenstams kvalifikation, enligt följande.

Till befattningen som adjutant hos fortifikationsbefälhavaren och som arbetschef kunde underkonduktör von Heidenstam icke användas, emedan han ägde alltför liten skrivfärdighet och kännedom om svenska språkets stavande, utom det att själva handstilen var särdeles negligerad. Jag bör icke heller vid detta tillfälle underlåta att anmäla, att H. röjde allt för stor brist på humanistisk utbildning i allmänhet, särdeles om han skall betraktas såsom färdig att ingå i en tjänstegrad, där sådant bör vara undangiort och där endast tillämpningsstudier komma ifråga. Jag sökte göra H. uppmärksam på denna viktiga omständighet och uppmanade honom att med verkligt allvar vinnlägga sig om de för varje bildad människa oundgängliga studierna. Vitsorden för H:s tjänstgöring vid arbetsposterna hava icke heller varit gynnsamma, då han blivit anmäld såsom den, där insatt alltför liten belägenhet för noggrannhet och ordning vid fullgörandet av sina åligganden, såväl vid själva arbetet som journalföringen.

En slutsats som kanske kan dras är att utbildningen i bl.a. svenska språket, välskrivning och humaniora varit bristfällig vid de skolor som Heidenstam tidigare genomgått, bl.a. då vid Flottans undervisningsverk och vid utbildningen till artilleriunderofficer vid Flottan. Heidenstams vidare karriär tyder på att han följt Kleens råd och inte kan ha saknat begåvning. Han antagningsexamineras och utnämns visserligen till underlöjtnant vid Ingenjörkåren först den 11 juni 1842 men då hade han också avlagt en för honom kanske nödvändig studentexamen. Hans vidare karriär inom Ingenjörkåren visar att han 1845 tjänstgör nära hemorten, på Karlskrona fästning. Heidenstam genomför aldrig den ännu frivilliga kursen på det Högre Artilleriläroverket, vilken normalt påbörjades efter några år som underlöjtnant. Måhända att kvalifikation saknades eller att han hade målet inställt i annan riktning. I vilket fall transporteras (byter tjänst) han den 11 december 1849 till Flottans mekaniska kår. En annan uppgift anger att han 1849 erhöll ett års ledighet för att sköta en ingenjörbefattning vid rikets Fyr- och båkinrättning, en organisation där personalen formellt synes ha haft sin grundanställning vid Flottans mekaniska kår. Den vidare befordran till högre militära tjänstegrader, slutligen till överstelöjtnant, sker också inom denna kår.

Vilka eventuella övriga utbildningar, studier och erfarenheter som kom att medföra att Heidenstam under cirka tre decennier var det svenska fyrväsendets organisatör och en framstående konstruktör ligger utanför ämnet för denna artikel och överlämnas därför till de inom denna disciplin bättre initierade.

Påminnelse Årsavgift 2021

Det är flera som ännu inte har betalat sin årsavgift för 2021. Vi hoppas att ni genom denna påminnelse gör det snarast. För de som inte betalar sin avgift är detta nummer av Blänket det sista numret man får.

Årsavgiften betalas in på vårt nya Bankgiro-konto nr 5401 – 9344 som endast används när man betalar sin årsavgift. För att du skall kunna betala och vi identifiera din betalning måste du ange det unika OCR/Referensnr som fanns på den talong som du fick i januari. Om du saknar detta nummer eller vill sluta som medlem maila medlem@fyr.org eller ring 08-710 3333.

De som bor i Sverige betalar för: enskild medlem 200:-, institution/förening 250:- och företag 1000:-. De som bor utomlands måste dessutom addera 100:- (extra porto) till beloppen ovan.

Ni får gärna betala via: IBAN: SE30 6000 0000 0005 0942 0818 och Bic/Swift-code: HANDSESS.

Omö fyr (omslagsbilden)

Denna eleganta gulputsade fyr står på ön Omö i Smålandsfarvattnet i den södra delen av Stora Bält.

Fyren uppfördes 1894 och är lättillgänglig för besök efter att man ha tagit sig med färja över till ön. Själva fyrplatsen är en enda stor saftig gräsmatta alldeles vid strandkanten, i sin tur vackert dekorerad av miljoner snäckskal och strandkål.

Magnus Rietz

Har du bytt adress

eller ändrat andra kontaktuppgifter? Anmäl detta snarast till Svenska Fyrsällskapet, e-mail: medlem@fyr.org eller tel.: 08-710 3333. Tänk särskilt efter om din mailadress fortfarande är rätt.

Redaktören

Franska fyrfrimärken

Ingela Örtendahl (frimärken) & Maria Elsbj (text)

När Ingela försåg mig med ett antal frimärken som franska postverket publicerat kunde jag bara inte låta bli att ta med dessa vackra skapelser i Blänket.

Phare de l'Espiguette

Det fyrkantiga tornet byggdes 1869 och låg vid medelvattenstånd på en höjd av 150 m. Fyren är försedd med en halogenlampa vars lysvidd är 25 NM åt söder. Karaktären är 3 vita blixtar 4 gånger per minut. Landförändringarna har gjort att fyren nu ligger 700 m från vattenlinjen.

Fyren l'Espiguette förekommer redan 1593 på Barentzooms karta och då under namnet Lapiquete. Vid den tiden låg fyren på en ö. Kanalerna i Rhone-deltat förändrades ständigt och detta medförde att på 1570-talet bildades det en landtunga till l'Espiguette. I söder hade man då Medelhavet medan det i norr bildades en lagun, Sicarex, där en stor artrikedom kom att frodas.

Phare des Sanguinaires

Fyren togs i drift 1844. Bygget var svårt och hade tagit 6 år eftersom materialet först fick fraktas med båt och sedan bäras upp av åsnor. Den var den första i en serie av 5 fyrar som byggdes för att säkra sjöfarten. Sanguinaires ljussken är synligt längs hela Korsikas sydväst-kust och inloppet till Ajacciobukten.

Själva fyren är 18 m hög och ligger på en höjd av 98 m. Den är försedd med en halogenlampa och lysvidden är 24 NM. Fyren automatiserades 1985, men var innan dess bemannad med 3 alternerande fyrvaktare. Fyren renoverades exteriört 2011. Fyrbyggnaden kan inte besökas, men man kan ta sig en trevlig promenad upp till den med en fantastisk utsikt över världen.

Phare d'Eckmühl - Point Penmarc'h

Fyren ligger i den SV delen av Finistère i det NV inloppet till Biscaya-bukten. Den är i drift och med sin höjd på 65 m räknas den som en av världens högsta fyror

Point Penmarc'h byggdes 1835, men 1882 bestämde man sig för att höja dess lanterninplacering. Enligt ingenjörernas beräkningar tålde den gamla fyren inte en sådan belastning så 1890 beslutade man sig för att bygga en ny fyr. Genom ett arv 1892 ställdes betydande medel till förfogande av markisinnan Adélaïde-Louise Davout, på villkoret att den nya fyren fick hennes fars, general Louis Nicolas Davouts namn. Titeln *Prince d'Eckmühl* hade han tilldelats efter slaget vid Eckmühl. Fyren återinvigdes den 17 oktober 1897.

Fyrtornet är öppet för besökare. Efter att ha klättrat 307 steg når man toppen. 227 stentrappsteg och sedan en trappa av järn.

Phare du Four du Croisic

I början av 1800-talet startade Napoleon Bonaparte utbyggnaden av fyror i Frankrike. Le Four var den första fyren som byggdes fristående ute i havet på kuststräckan syd om Bretagne.

Four de Croisic byggdes 1816 - 1821 och ligger 3,6 NM väster om Le Croisic Det 17 m höga tornet togs i drift i januari 1822. 1946 byggdes fyren på med 6 m till den nuvarande höjden på 23 m. Ursprungligen användes vegetabilisk olja för fyrningen, men fr.o.m. 1875 mineralolja

Fyren automatiserades, avbemannades och fjärrstyrs sedan 1983. Dess karakteristiska spiralmönster används som landmärke. Le Four är listad som ett historiskt minnesmärke sedan november 2011.

Karaktären är vita blixtar med 5 sekunders mellanrum (FL W 5s). Lysvidden är 18 NM.

Klubbmärken, tröjor, m.m.

Du kan beställa nedanstående artiklar genom att kontakta Ulla Hillberg på email: ulla@hillberg.com alt. tel. 031-972148. Betala sedan in pengarna på vårt Bankgiro 5441-3174 och skriv på talongen vad du beställt. Porto inom Sverige är inkluderat i alla priser men för endast ett exemplar per artikel.

Om fyrrar - de Pharis, en översatt avhandling på latin från 1722, pris 110:- (tilläggsporto utrikes 40:-)

Fyrkortlek svenska fyrrar, 52+3 kort, pris 55:-, (tilläggsporto utrikes 10:-)

Klubbnaål i emalj med logo, 45:- (tilläggsporto utrikes 10:-)

Tygmärke broderat (6 cm högt) logo, 55:- (tilläggsporto utrikes 10:-)

Dekal självhäftande transparent vinyl (10x10 cm) med logo, 25:- (tilläggsporto utrikes 10:-)

Bokmärken av tjock papp, 6 olika med 2 fyrrar på varje, 25:- för alla 6 (tilläggsporto utrikes 10:-)

Keps, marinblå, broderad logo, 165:- (tilläggsporto utrikes 15:-)

T-shirt, vit, transfer logo vänster arm, dam (XL, XXL), herr (S, M, XL, XXL), 150:- (tilläggsporto utrikes 20:-)

Piké-tröja, marinblå, broderad logo vänster arm, dam (XL, XXL) herr (S, XL), 275:- (tilläggsporto utrikes 25:-)

Fyrböcker utgivna av Svenska Fyrsällskapet

För att öka tillgängligheten i Sverige och delvis minska vårt administrativa arbete säljs tills vidare våra mycket populära böcker direkt av Hjertmans i deras 10 butiker i Sverige och via deras hemsida www.hjertmans.se.

Jubileumsbok 20 år, 192 sidor, c:a 170 bilder, hård pärm, ISBN 978-91-85581-77-1, pris 250:-.

Fyrhandbok, 320 sidor, 450 bilder, hård pärm, 116 svenska fyrrar, ISBN 978-91-975819-1-2, pris 150:-.

Hur blir jag medlem i Svenska Fyrsällskapet?

Vi vet att Blänket studeras av flera som inte är medlemmar i Fyrsällskapet. Många hör av sig för att fråga hur man blir medlem och om det är några speciella krav. Naturligtvis inte! Människor är intresserade av fyrary och Svenska Fyrsällskapet är en allmännyttig ideell förening som är öppen för alla.

Om du vill bli medlem skall du gå in på www.fyr.org och fylla i "Medlemsansökan" som du finner under "Bli medlem" alternativt maila oss på medlem@fyr.org eller ring oss på tel 08-710 3333. Därefter sänder vi en faktura till dig där det står ditt OCR/referensnummer. Inbetalning görs på bankgiro nr 5401-9344. Skriv även ditt OCR/referensnummer på inbetalningen. Årsavgift för enskild medlem är 200:-, för företag 1000:- och för föreningar 250:-. Majoriteten av medlemmarna är enskilda personer intresserade av fyrary och fyryhistoria.

Som medlem får du vår mycket uppskattade tidning Blänket i färg fyra gånger per år. Tidningen är fylld med många intressanta och rikt illustrerade artiklar och nyheter om våra fyrary.

När du har betalt din medlemsavgift sänder vi dig ett välkomstbrev innehållande våra klisterdekalers, det senaste numret av Blänket samt det senaste numret innehållande verksamhetsberättelse, etc.

Vi arrangerar årligen 25-30 föredrag samt kortare och längre fyryresor. Du är mycket välkommen som medlem och att delta i våra aktiviteter som du också kan läsa om på vår hemsida www.fyr.org.

Hur gör man för att få en artikel publicerad i Blänket?

Jo, du kontaktar redaktören (kontaktuppgifterna står på omslagets insida) via brev, telefon eller mail. Manuskripten kan vara i elektronisk form eller handskrivna. Det gör inget om det finns stavfel eller att grammatiken haltar något. Det ordnar sig, huvudsaken är innehållet. ***Artiklar i elektronisk form skall lämnas som icke låsta Word-filer. Eventuella bilder skickas separat antingen som papperskopior (som Du får tillbaka efter skanning) eller som jpg-filer.*** Bilderna måste ha en upplösning som är godtagbar för tryckning, c:a 300 dpi.

Redaktören bedömer om och när en artikel skall publiceras. Då artikeln accepterats startar en brev-/mailväxling till dess att vi båda är nöjda med resultatet.

Det är väsentligt att aviserings- och manusstopptiderna hålls. Tro det eller ej men varje tidning innebär flera månaders arbete innan den går i tryck.

Först till kvarn ..... så var ute i god tid.

Maria Elsby
Redaktör

Svenska Fyrsällskapet

Organisations nr: 802439-0216 Hemsida: www.fyr.org E-mail: medlem@fyr.org
Tel: 08-710 3333 BGnr: 5401-9344 (medlemsavgifter) BGnr: 5441-3174 (övrigt)
Bic/Swift: HANDSESS IBAN: SE30 6000 0000 0005 0942 0818

Styrelse

Ordf. Jan Olsén, Boda Byväg 13, 139 90 Värmdö, tel. 0706-223137
v.Ordf. Ulf Schloss, Alphyddevägen 8, lgh 1404, 131 35 Nacka, tel. 0704-672473
Skr. Björn Hedberg, Sankt Sigfridsg 83B, lgh 1302, 412 66 Göteborg, tel 0705-335822
Kassör Ingrid Sernbo, Rörviksgatan 35, 421 65 Västra Frölunda, tel. 0708-261995
Tomas Berglund, Södra Majorsgatan 3, 903 36 Umeå, tel. 0705-455828
Leif Elsby, Terrassvägen 3, Stockevik, 451 78 Fiskebäckskil, tel. 0523-22139
Mikael Engqvist, Norrgården 1, Västra Lagnö, 184 95 Ljusterö, tel. 070-590 2279
Ann-Louise Gustavsson, Hagbyvägen 11, 184 44 Åkersberga, tel. 0702-254340
Tommy Öberg, Bigarråvägen 9, 741 31 Knivsta, tel. 0705-484302

Blänket - Redaktion

Redaktör Maria Elsby, Terrassvägen 3, Stockevik, 451 78 Fiskebäckskil, tel 0523-22139
e-mail: maria.elsby@gmail.com
Leif Elsby, Terrassvägen 3, Stockevik, 451 78 Fiskebäckskil, tel. 0523-22139

Hemsida/Sociala medier

Sammank. Ann-Louise Gustavsson, Hagbyvägen 11, 184 44 Åkersberga, tel. 0702-254340
e-mail: a-lo@telia.com
Ulf Tjerneld, Olympiavägen 90, 122 40 Enskede, tel. 0702-662500

Fyrlexikon/Fyrwiki

Leif Elsby, Terrassvägen 3, Stockevik, 451 78 Fiskebäckskil, tel. 0523-22139
e-mail: leif.e.elsby@gmail.com

Fyrpersonal

Maria Elsby, Terrassvägen 3, Stockevik, 451 78 Fiskebäckskil, tel 0523-22139
e-mail: maria.elsby@gmail.com

Internationella fyrdagen

Sammank. Tommy Öberg, Bigarråvägen 9, 741 31 Knivsta, tel. 0705-484302
Tomas Berglund, Södra Majorsgatan 3, 903 36 Umeå, tel. 0705-455828
Gay Thelander, Bagarevägen 14, 294 38 Sölvesborg, tel. 0768-464827

Programkommitté Stockholm

Sammank. Christer Nettelbladt, Högbergsg. 83 lgh 1404, 118 54 Stockholm, tel 08-642 1776
Marianne Brus, Bjurövägen 21, 742 96 Gräsö, tel. 0708-187897
Christian Lagerwall, Hörngatan 20, lgh 1102, 602 34 Norrköping, tel. 0723-151676
Ulf Schloss, Alphyddevägen 8, lgh 1404, 131 35 Nacka, tel. 0704-672473
Erik Sundström, Box 40, 130 39 Sandhamn, tel. 08-5715 3453
Jan-Bertil Sölvén, Sägverksgratan 80, lgh 1001, 122 41 Enskede, tel. 0734-445915
Anders Unosson, Splitsvägen 6, 139 55 Värmdö, tel. 08-5716 8473
Rolf Wänn, Norruddsvägen 25, 137 94 Västerhaninge, tel. 0705-302841

Programkommitté Väst kust

Sammank. Marie Tilosius, Båtsman Lustigs gata 32, 422 57 Hisings Backa, tel 031-526165
Ann Holmdahl, Höggeröd 305, 473 92 Henån, tel. 0304-39512
Göran Sembo, Rörviksgatan 35, 421 65 Västra Frölunda, tel 0704-449843
Anna-Maj Toresson, Östergårdsgatan 32, 442 52 Ytterby, tel. 0708-887693
Kurt Toresson, Östergårdsgatan 32, 442 52 Ytterby, tel. 0708-887692

Programkommitté Gotland

Sammank. Jan Ströberg, Skyttegatan 6, 621 41 Visby, tel. 0498-271523
Lars Flemström, Box 119, 623 21 Ljugarn, tel. 0708-974385
Gunnar Sillén, Storgatan 72, 624 48 Slite, tel. 0705-822422
Göran Storm, Lau Gumbalde 178, 623 62 Ljugarn, tel. 0705-601190

Programkommitté Uppland

Sammank. Tommy Öberg, Bigarråvägen 9, 741 31 Knivsta, tel. 0705-484302
Gunnar Boman, Åsgränd 3, lgh 1102, 753 10 Uppsala, tel. 018-150007
Hans Fendin, Hornugglan 50, 742 36 Östhammar, tel. 018-341674
Anders Nylund, Romsmaren 39, 819 64 Hållnäs, tel. 0702-727159
Kristina Söderlind Rutberg, S:t Olofsgatan 50B, 753 30 Uppsala, tel. 018-126625

Revisorer

Revisor Monica Axman, Fiskebåtsgatan 10, 426 71 Västra Frölunda, tel. 0722-535207
Revisor Helén Olsson Svårdström, Lillebyvägen 49, 423 53 Torslanda, tel. 0709-291285
Rev.suppl. Heléne Abenius, Ryggebol Byväg 12, 443 61 Stenkullen, tel. 0734-193905

Valberedning

Sammank. Anders Unosson, Splitsvägen 6, 139 55 Värmdö, tel. 08-5716 8473
Nisse Holmdahl, Höggeröd 305, 473 92 Henån, tel. 0304-39512
Christian Lagerwall, Hörngatan 20, lgh 1102, 602 34 Norrköping, tel. 0723-151676
Marie Tilosius, Båtsman Lustigs gata 32, 422 57 Hisings Backa, tel 031-526165

Medlemsavgifter för 2021

Om du vill bli medlem skall du gå in på www.fyr.org och fylla i Medlemsansökan som du finner under "Bli medlem" alternativt maila oss på medlem@fyr.org eller ring oss på tel. 08-710 3333. Därefter sänder vi en faktura till dig där det står ett OCR/referensnummer vilket du skall ange när du betalar.

Medlemsavgifterna är:

Enskild medlem bosatt i Sverige	200 kr
Ideell organisation i Sverige	250 kr
Företag/Myndighet i Sverige	1000 kr
Medlem bosatt utomlands	Addera 100 SEK till avgifterna ovan

Medlemsavgift inbetalas på Bankgiro konto nr 5401-9344. Glöm ej att ange ditt OCR/referensnummer du fått.

Medlemmar bosatta utomlands kan betala via IBAN: SE30 6000 0000 0005 0942 0818
Bic/Swift-code: HANDSESS.

Medlemsavgift som betalas efter 1 oktober ett år gäller även för nästa år.

Gliparnas fyr, Mälaren
Foto:Sune Wilhelmsson